

ADOMAS MICKEVIČIUS LIETUVIŲ LITERATŪROJE

I

Dvi tautos susiduria prie abiem artimo Adomo Mickevičiaus vardo. Lenkams tai vienas iš pačių žymiųjų, gal net ir pats žymiausias jų literatūros rašytojas, taip pat ir didelis patriotinės minties ugdytojas, kurio kūnas ilgainiui buvo priglauostas istorinėje jų tautos šventovėje – karališkoje Krokuvos Vavelio pilyje. Bet ir lietuviams Mickevičiaus vardas anaipol nėra svetimas. Kilęs iš Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijai priklausiusio krašto (beje, dar XVII a. Mickevičiai tebegyvenę grynai lietuviškoje Rodūnės parapijoje, iš kur nusikėlė prie netolimo Naugarduko¹), Vilniuje (kur mokėsi) ir Kaune (kur mokytojavo) brandinęs savo kūrybines jėgas, *Gražinoje* ir *Konrade Valenrode* romantiškai išaukštinęs didžią Lietuvos praeitį, *Vėlinių* antrojoje dalyje poetiškai pavaizdavęs liaudies papročių kertelę ir parodęs klaiką Lietuvos baudžiauninkų vargą, o trečiojoje dalyje iškėlęs skaudžią nuo rusų valdžios nukentėjusių Vilniaus studentų filomatų-filaretų dalią, *Pone Tade* su didžiule talento jėga nupiešęs margaspalvį ano meto Lietuvos bajorijos gyvenimą, davęs nepamirštamo grožio gimtosios šalies gamtos vaizdų, Lietuvą savo tėvyne vadinęs ir išreiškęs nemeluotai didelį netektos tėvynės ilgesį – tasai Mickevičius visada buvo mūsų visuomenės labai mėgstamas, plačiai skaitomas, o tautinio atgimimo gadynėje savo veikalais kaitino ne vieno lietuvių patriotinius jausmus.

Nenuostabu, kad jis susilaukė daugiau lietuvių vertėjų negu kuris kitas mums svetima kalba rašęs autorius. Galime išvardinti daugiau kaip pusšimtį mūsų literatų, kurie yra vertę vieną ar kitą Mickevičiaus veikalą, bent jo nuotrupą. Bene daugiausia kartų yra versta žinomoji Vilijos giesmė iš *Konrado Valenrodo*; ją yra vertę (ar atskirai, ar drauge su visu *Konradu Valenrodu*) Valerijonas Ažukalnis-Zagurskis, Mikalojus Godlevskis, Edvardas Jokūbas Daukša, Juozas Brazaitis, Stanislovas Dagilis, Jonas Mačys-Kėkštas, Vincas Kudirka, Maironis, Vincas Mykolaitis-Putinas.

Tasai domėjimasis Mickevičiumi nebuvo koks trumpalaikis vienos kurios gadynės reiškinys, todėl Mickevičiaus veikalų lietuviškų vertimų ir iš viso paties Mickevičiaus vertinimo apžvalga vaizdžiai rodo ir daugiau kaip šimtmečio įvairuojančias mūsų literatūrinio ir apskritai visuomeninio gyvenimo tendencijas.

II

Pirmąją Mickevičiaus veikalų lietuviškųjų vertimų apžvalgą davė Juozas Adomaitis savo straipsnyje „Mickiewicz w literaturze litewskiej“, kurį įprastiniu Budrio slapyvardžiu 1885 m. paskelbė Petrapilio lenkiškame žurnale *Kraj* (straipsnis buvo pakartotas Mickevičiaus sukakčiai skirtoje kolektyvinėje knygoje, Petrapilyje 1898). Jo apžvalga nepilna ir netiksli, betgi pateikta ir labai įdomių žinių apie kai kuriuos spaudon nepatekusius vertimus, akivaizdžiai rodančius Mickevičiaus populiarumą lietuviškoje visuomenėje. Adomaitis-Budrys rašė, kad prieš porą metų girdėjęs vieną iš buvusiųjų Karaliaučiaus studentų (deja, nenurodo ką; gal Edvardą Jokūbą Daukšą?) deklamuojant puikiai išverstą Mickevičiaus „Redutą“ ir „Farysą“. Eilę smulkesnių dalykų, Moniuškos harmonizuotų, turį Lietuvos miestų dainos rateliai; girdėjęs, kad jie turį ir visą *Vėlinių* vertimą. Kai kas net esą liaudin patekę: Ukmergės apskrityje esą Mickevičiaus baladžių vertimų. Vilijos giesmė (*Neris tai muso upelu moti*) įgijusi jau liaudies dainos pobūdį. Suvalkijoje liaudis dainuojanti ištrauką iš *Vėlinių* (*Bajsi ir tamsi naktele* – t. y.: *Cicho wśródzie...*). Aišku, dabar sunku spręsti, kiek visa tai tikra, nes minimi vertimai nėra išlikę, o ir pačios žinios apie juos nėra kitų šaltinių paliudytos.

¹ Plg. M. Biržiška, *Mūsų raštų istorija*, d. I, 2-as leid., Kaunas, 1925, p. 47.

Vėliau kiek bibliografinių žinių apie Mickevičiaus lietuviškuosius vertimus pateikdavo jo veikalų vertėjai, pvz., Jonas Žilius ir kt. Randame jų ir pas lenkų autorius. Pvz., Ludwikas Stolarzewiczius (Ludvikas Stolaževičius) savo knygoje *Bibliografia pism Mickiewicza* (1924) nurodo 6 lietuviškus vertimus; tai labai nedaug, ypač kad jis nežino ir tokių stambių, kaip *Gražinos* ar *Konrado Valenrodo*, vertimų.

Plačią ir kruopščiai surankiotą bibliografiją parūpino Michałs Brensztejn (Michalas Brenšteinas).² Autorius žymėjo ne tik stambiuosius dalykus, bet ir smulkmenas, išmėtytas įvairioje lietuvių periodikoje. Betgi ir jo bibliografiją galime papildyti, ypač vėliau aptikus naujos rankraštinės medžiagos. Kai ką reiktų ir pataisyti. Antai Brensztejn nurodo, kad Vilijos giesmę esąs išvertęs Antanas Macijauskas, išspausdintą A. Geležninko slapyvardžiu 1905 m. išleistoje savo knygelėje *Jaunikaičiams dienos*. Faktiškai betgi ten yra įdėtas kiek pataisytas Dagilio vertimas, imtas iš jo 1891 m. *Lietuviško šiupinio*. Remdamasis Adomaičiu-Budriu, Brensztejn spėja, kad 1885 m. buvęs spausdinamas Dagilėlio (anot jo, tai kun. Morkis!) *Pono Tado* vertimas, nors Budrys aiškiai rašė apie Dagilį.

III

Pirmasis mums žinomas Mickevičiaus vertėjas lietuvių kalbon buvo Simanas Daukantas, tada dar Vilniaus universiteto studentas. Ir kas įdomiausia – jis ir žinote nežinojo, kad išvertė Adomo Mickevičiaus, savo universitetinio kolegą, veikalėlį.

Buvo taip. Vilniuje ir visoje Lietuvoje ėmė reikštis kaskart stiprėjantis domėjimasis gimtojo krašto istorija, kurį Motiejus Valančius su įprastiniu savo humoru taip apibūdino (*Žemaičių vyskupystės įžangoje*):

Mūsų gadynės žmonės, tarsi pritrūkusys kuo bedžiaugties, dideliai pamėgo senovės dalykuose. Kan išvydusys mokyti vyrai už kits kito suniko rankioti jau sutrenėjusius senų dienų raštus; o ką norint dasekusys, išsimanė rašyti naujas kningas ir visų visiems žmonėms, it kan lig šiolei nežinoma, gailinti.

To sąjūdžio pagautas studentas Daukantas ne tik pamėgo praeitį, bet ir ėmė rankioti medžiagą savo rašomiems *Darbams senovės lietuvių ir žemaičių*, kurių pratarmė pažymėta 1822 m. data (pats rankraštis teišvydo spaudą po šimtmečio – 1929). Ypač ieškojo Daukantas to, kas patriotiškai keltų Lietuvos istorijos garbę ir grožį. Ir štai jo dėmesį patraukė Vilniaus laikraštyje *Tygodnik Wileński* 1819 m. išspausdinta „Živilė. Apysakaitė iš Lietuvos istorijos. Ištrauka iš senoviškų lenkiškų rankraščių, redakcijai p. S. F. Ž. suteiktų“. Pasakojimas apie Naugarduko kunigaikštutę Živilę, kuri taip karštai mylėjo tėvynę, jog nesvyruodama nužudė su Lietuvos priešais susidėjusį savo mylimąjį, sužavėjo Daukantą. „Aiškiai išpažįstu skaitytojui, jog skaičiau darbus grekų ir romanų ir kitų giminių, vienok nė kokioj giminėj taip garbingos mergaitės neradau“, – pastebi Daukantas savo *Darbuose*, įsidėjęs tos apysakaitės vertimą.

Daukantas neabejojo, kad tai tikrai iš senų kronikų paimtas pasakojimas. Iš tiesų betgi istoriniai šaltiniai nieko nežino apie Živilę. Tai buvo studento Adomo Mickevičiaus kūrinėlis, jo 1819 I 24 paskaitytas slaptos studentų filomatų draugijos susirinkime, o paskui išspausdintas tarytum kokia ištrauka iš senų rankraščių. Tai buvo madinga tada stilistinė priemonė (prancūziškai *pastiche* vadinama), kurią, pvz., net ir Vilniaus spaudoje panaudodavo vadinamieji šubravcai (buvo tokia draugija, savotiška masonų atskala), savo visuomenines satyras kartais skelbdami (tiesa, tam tikram komiškam įspūdžiui sukelti) lyg kokias ištraukas iš tariamai senoviškų lietuviškų rankraščių, rastų medžio drevėje ar kitur. Kad savo apysakaitės autentiškumo įspūdį sustiprintų, Mickevičius ne tik rašė archaizuota lenkų kalba, bet dar ir nurodė, kad rankraštį redakcijai tariamai atsiuntęs p. S. F. Ž. Mat tuo metu Vilniaus universiteto prof. Simanas Žukovskis knaisiojosi po įvairius archyvus ir

² M. Brensztejn, „Bibliografia utworów Mickiewicza przełożonych na język litewski, *Źródła mocy*, 1927, nr. 1; yra ir atspaudas.

kartkartėmis kitame laikraštyje (*Dziennik Wileński*) skelbdavo kokią ištrauką iš senoviškų šaltinių. Visa tai ir suklaidino Daukantą. Vėlesnėje savo istorijos redakcijoje, dviem tomais 1893–1897 m. Amerikoje išspausdintoje, Daukantas pasakojimo apie Živilę šaltiniu netgi nurodo Teodorą Narbutą. Daukantas vėl suklydo. Mat Narbutas tame laikraštyje buvo kaip tik anuo laiku spausdinęs kelis straipsnelius iš Lietuvos istorijos.

Daukantui padarius pradžią, pasakojimas apie Živilę prigijo lietuvių literatūroje. Šatrijos Ragana jį įsidėjo į savo populiariuosius *Lietuvos istorijos septynius paveikslus* (1905) ir į *Vincą Stonį* (1906). Mažosios Lietuvos patriotas Jonas Elijošaitis (1886–1915) Tilžėje 1907 m. leistame laikraštėlyje *Tėvynės balsas* (jo išėjo tik 2 numeriai) davė apysaką „Živilė, duktė Naujapilės kunigaikščio Korijoto“, pridėdamas tokį priedašą: „Šis nusidavimas apie tragišką galą tėvynės išdavėjo yra atsitikęs senovės laike, ale jis pritinka ir mūsų dabartinės laikui, ir gal pagraudenimas būti mūsų šiandieniškiems tėvynės išdavėjams ir išgamoms, kurie, išsižadėdami savo kalbos ir tautiškumo, kovojo prieš savo giminės brolius.“³ Pateko Živilė ir mūsų dramon: Vincas Nagornoskis (1869–1939) 1905 m. Amerikoje išleido 5 veiksmų tragediją *Živilė, duktė Karijoto*, 1931 m. vilnietis teatralas Juozas Kanopka išleido *Živilę, keturių veiksmų dramą pagal vieną lietuvių padavimą (?)*, o pastaraisiais laikais Živilę mums priminė to vardo dramoje Antanas Škėma.⁴

Ne vienas dar ir šiandien pasakojimą apie Živilę laiko mūsų tikra istorine legenda.

IV

Pirmasis spausdintas lietuviškas vertimas iš Mickevičiaus veikalų pasirodė tolimojoje Prancūzijoje, kur susispietė nemaža Lietuvos ir Lenkijos politinių emigrantų po pralaimėto 1830–1831 m. sukilimo. 1824 m. ištremtas iš Lietuvos ir 1829 m. gavęs progą iš Rusijos išvykti į Vakarų, Mickevičius, nors pats aktyviai ir nedalyvavęs sukilime, dabar visa galva pasinėrė į visuomeninį emigrantų gyvenimą, kartu skaudžiai atjausdamas visas jo negeroves. O tasai gyvenimas buvo nepavydėtinas. Materialiniai pragyvenimo sunkumai ne kartą siejosi ir su moraliniu palūžimu. Tarp emigrantų buvo daug savitarpio nesutarimų, įvairių grupių ir atskirų asmenų rietenų bei intrigų. Be to, atsijus nuo savojo krašto, nepritapus prie prancūzų visuomenės ir nematant realios išeities iš savo vargų, dažnam vaidenosi tam tikras mesianistinis misticismas: kaip Kristus kadaise kentėjęs už žmoniją jos išganymui, taip ir lenkų tauta dabar kenčianti už kitų tautų nuodėmes. Tas nuotaikas reiškė ir Mickevičius, kuris jau nuo Petrapilio, o ypač nuo Romos laikų vis labiau kryo mistikon. Ir štai jis sumanė parašyti savotišką evangeliją savo tautiečiams tremtiniam, kuri guostų juos tautos prisikėlimo viltimi ir rodytų aukštus moralinius idealus kasdieniame gyvenime. Taip kilo jų garsiosios bibliinių stiliumi parašytos *Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego* (Lenkų tautos ir piligrimų knygos), anonimiškai 1832 m. Paryžiuje išspausdintos.

Knygų pasisekimas buvo labai didelis: keturių leidimų 10 000 egzempliorių buvo bematant išgraibstyti. 1833 m. pasirodė *Knygų* vertimai į vokiečių, prancūzų ir anglų kalbas. Lietuviai emigrantai, kentę bendrą su lenkais išėivių vargą, irgi žavėjosi *Knygomis* ir pasirūpino versti jas lietuviškai. Karolio Estreicherio lenkų bibliografijoje nurodoma, kad 1836 m. Kazimiero Vilčinskio buvo ant atskirų lakštelių išspausdinti lietuviški *Knygų* ištraukų vertimai. Vienoje iš tokių brošiūrėlių (be datos ir be vertėjo pažymėjimo) buvo duotos baigiamosios *Knygų* ištraukos: „Litania Pakielawinga. Małda Pakielawinga“.⁵ Taip pat be datos ir be vertėjo pavardės buvęs Paryžiaus Lenkų bibliotekoje ištisas lietuviškas *Knygų* vertimas, kurį mini Stanisławas Pigońis (Stanislavas Pigonis) savo monografijoje *O Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego A. Mickiewicza* (1911, p. 151). Anot Adomo Mickevičiaus sūnaus Vladislavo, lietuviškas *Knygų* vertimas buvęs išspausdintas Paryžiuje

³ Prabočių Anūkas [Ansas Bruožis], *Mažosios Lietuvos buvusieji rašytojai ir žymesniejie lietuvių kalbos mylėtojai*, Tilžė, 1920, p. 121.

⁴ *Aidai*, nr. 11–13, 1948.

⁵ Iš Krokuvos Lenkų akademijos bibliotekos egzemplioriaus persp. *Mūsų senovėje*, t. II, 1938, nr. 3.

1833 metais.⁶ Pigońis datą spėja atsargiau: 183?; jį kartoja ir Brensztejnus.

Kas visa tai vertė, nežinome (yra ir daugiau panašių lietuviškų tekstų, kurių vertėjai nenurodyti⁷). Iš 1831 m. emigrantų, palikusių daug lietuviškų rankraščių, žinome tik kun. Kiprijoną Nezabitauskį (1778–1837; pasak Augustino Janulaičio, tikroji jo tėvų valstiečių pavardė buvusi Zabitis). Paryžiaus Lenkų bibliotekoje buvo gerokas pluoštas jo originalių lietuviškų eilėraščių⁸, taip pat ir stambokų vertimų: *Iszguldimas Prieguliejimu Teisibiuos* ir *De Lamennais (De Lamené) Paroles d'un croyant* (Tikinčiojo žodžiai) vertimas. Tiedu veikalai savo pobūdžiu ir stiliumi turi nemaža bendro su Mickevičiaus *Knygomis*. Įdomu čia dar pažymėti, kad Nezabitauskis savo eilėraščius dedikuoja „Juomilastai Aduomui Mickiewicziai Szluowingam yr Muokintam Eiluotojui Lezuwieja Lenkiskzamia, Bendrui musu Letuwijninkui“. Tai pirmas lietuviškas panegirikas Mickevičiui (rašyba netaisoma):

Daug ir Eiluotuju, kur truoksztt tawi sekte.
Ir dar nuor muokstumum uz Tamsta pratekte; [...]
Wargszai! biat neturia, nuog Diewuo dawimuo!
Eilawimu sawuo, Szyrdies uzgawimuo,
Kaip Jusu Milasta: kan tiktai paraszai?
Ruduoss, jog małuonei parskajtity praszai.

Negalėdamas išspausdinti savo eilėraščių (*Meilicziow yszspaustij, niaturiu Mamuonas!*), Nezabitauskis prašo Mickevičių užtarimo:

...Jei Tamstai patink, gali liept yszspausty [...]
Už tąn giaruo Anuo, wijsad diekawuosiu!
Ir juo Prietialista, Szyrdiej užkawuosiu ...

Kadangi Nezabitauskis buvo toks didelis Mickevičiaus gerbėjas, labai galimas dalykas, kad jis ir bus išvertęs Mickevičiaus *Knygas*. Betgi konkretesnių duomenų neturint *Knygų* vertėjo lietuvių kalbon klausimas lieka atviras.

Mickevičiaus *Knygos* buvo specifinių emigracijos sąlygų padaras ir Lietuvoje didesnio dėmesio nesulaukė. Nėra žinoma, kad kas nors Lietuvoje būtų bandęs *Knygas* versti. Ir tik 1919 m. Amerikos lietuvių (taigi emigrantų!) žurnale *Moksleivis* buvo išspausdintas J. K. Tautmylos (kun. Juozo Karaliaus) *Knygų* vertimas.

V

Lenkų kalba buvo ano meto Lietuvos šviesuomenei sava. Tad ir Mickevičius, kuris vis labiau garsėjo lenkų literatūroje, buvo Lietuvoje gerai žinomas. Kaip kilęs iš Lietuvos ir Lietuvą savo raštuose vaizdavęs, jis buvo juoba artimas Lietuvos visuomenei. Iškeltinas dar vienas veiksnys. XIX amžiuje ir Lietuvą palietė tautinių sąjūdžių banga. Kaip kituose kraštuose, taip ir Lietuvoje tas sąjūdis reiškėsi patriotiniu didžiavimusi savojo krašto istorija, domėjimusi savosios liaudies kūryba, susirūpinimu gimtąja kalba ir pastangomis išugdyti savo tautinę literatūrą. Suprantama, kad Mickevičiaus veikalai, ypač *Konradas Valenrodas* ar *Gražina*, pilni romantinio žavėjimosi Lietuvos senove, turėjo būti ypač pamėgti. Ne vieną traukė ir tie raštai, kuriuose Mickevičius atskleidė liaudies legendų poetiškąjį grožį. Ir mūsų literatai, besistengdami paturtinti savąją literatūrą originaliais ar verstiniais veikalais, ne kartą savo vertimams rinkosi Mickevičių.

Pirmuosius Lietuvoje spausdintus lietuviškus vertimus iš Mickevičiaus kūrybos davė Liudas Adomas Jucevičius (1813–1846). Visą savo jaunuolišką literatūrinę entuziazmą jis skyrė lituanistikai,

⁶ W. Mickiewicz, *Żywot Adama Mickiewicza*, 2-as leid., Poznań, 1931, p. 218.

⁷ Plg. V. Maciūnas, „1831 m. sukilimo emigrantų lietuviškieji tekstai“, *Mūsų senovė*, t. II, 1938, nr. 3, p. 462–471.

⁸ Persp. A. Janulaitis *Tautoje ir žodyje*, kn. VI, 1930, p. 354–410.

tiesiog aistringai pamilęs Lietuvos kraštą, jo praeitį, žmones, jų kalbą, o ypač folklorą. Šalia gana gausių lenkiškai rašytų savo lituanistinių straipsnių ir knygų, Jucevičius 1837 m. Vilniuje išleido nedidelę lietuviškų vertimų iš lenkų poezijos knygėlę (*Wyjtki z nowoczesnych poetów polskich. Tłumaczone na język litewski*). Iš penkių ten pateiktų dalykų trys buvo Mickevičiaus: „Trins Budrisaj“, „Switezine“ ir „Aplankimas“ (tai 46 eilučių ištrauka iš *Vėlinių IV* dalies: *Ne senej aplankiau namus mana motinos...*).

Ne viskas betgi, ką Jucevičius buvo vertęs iš Mickevičiaus, pateko spaudon. Antai 1841 II 20 jis teiravosi Juozo Igno Kraševskio (laiškai Krokuvos universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje), ar jis neįdėtų į savo redaguojamąjį žurnalą *Athenaeum* iš lenkų kalbos lietuviškai verstos poezijos: Jucevičius galėtų atsiųsti kelių Mickevičiaus eilėraščių ir kokios ištraukos iš Kraševskio *Vytolio raudos* vertimus. Jau 1839 IX 20 Jucevičius buvo rašęs Kraševskiui, kad esąs išvertęs *Konradą Valenrodą*.

Tie Jucevičiaus vertimai nebuvo išspausdinti, o jų rankraščiai dingo. Tai buvo dažno mūsų rašytojo dalia. Lietuviškos knygos skaitytojų didžiąją dalį sudarė liaudis, kuri tenkinosi maldaknyge, kalendoriumi ir kitomis populiario pobūdžio knygelėmis. Ir tų pačių palyginti nedaug tebuvo išleidžiama. Aukštesnio lygio veikalams buvo bemaž neįmanoma surasti leidėją. Tokie dalykai kaip Valančiaus *Žemaičių vyskupystė* ar Daukanto *Būdas* retos išimtys mūsų ano meto raštijoje. Štai jų amžininko Pabrėžos bent keliolika rankraščių spaudos neišvydo. Vieno botanikos rankraščio pratarėje Pabrėža skundžiasi: „...reikėjo dar nekurių asabų šiderstvas ištūrėti, kaip būčiau nieko darbą ėmęs, kurį kožnas norintis gali rasti liežuvyje lenkiškame.“ Betgi nestigo gimtosios kalbos mylėtojų, kurie rašė lietuviškai, nors ir neturėdami daug vilties, kad jų raštai bus kada nors išspausdinti. Jie ir sudarė tą mūsų, pasakytume, savotišką „pogrindinę“ literatūrą, kuri, kad ir valdžios nedraudžiama spausdinti (tiesa, Strazdo eilėraščių rinkinys buvo nepraleistas Vilniaus cenzūros komiteto), tegalėjo plisti rankraščiais šiauresniame ar platesniame lietuviškos visuomenės ratelyje. Ne visi tokie rankraščiai mums ir bėra žinomi, o daug ir iš viso dingo, betgi jie vaizdžiai rodo, kad lietuviškasis literatūrinis gyvenimas buvo daug įvairesnis ir turtingesnis, kaip kad galima būtų spręsti iš negausios ir skurdžios spausdintos Daukanto ir Valančiaus laikų mūsų raštijos. Anų rankraščių tarpe buvo nemaža ir Mickevičiaus kūrybos vertimų.

Besklaidydami XIX a. mūsų poetų rankraštinių palikimą, susiduriame su rytų aukštaičio Valerijono Ažukalnio (Zagurskio, 1820–1874) vardu. Vilniaus Lietuvių mokslo draugijos bibliotekoje buvo išlikęs jo poezijos rankraštis *Pisma Litewskie W. Zagórskiego (Ažukalnis) od roku 1838 do roku 1855* (Lietuviška antraštė: *Rasztej tikras runkas ir siekioimey 1855*). Savo eilėraščius Ažukalnis buvo norėjęs ir išleisti, nes rankraštis pasirašytas Viktoro Aramavičiaus, ėjusio lietuviškų knygų cenzoriaus pareigas Vilniuje 1855–1865 m. Be originalių Ažukalnio eilėraščių, ten buvo ir vertimų „tu wiru Letuwas, kurie nog užgimima nie mokiedami kałbas sawa senelu, palika raszitojeys linkiszkeys“. Suprantama, kad tų „wiru Letuwas“ tarpe negalėjo trūkti Mickevičiaus. Yra ten išverstos dvi Mickevičiaus baladės: „Switezine“ ir „Sugrizimas Tiewa“; be to, „Pradžia pana Tadeusza“ (22 eil.) ir dvi giesmės iš *Konrado Valenrodo*: „Wilija upiu Lietuwas Motina“⁹ ir „Kas mana dusus suskeyta ir girdi“ (*Ktoż me westchnienia, kto me lzy policzy*). Laisvas Mickevičiaus (nors jo pavardė ir nenurodyta) „Panicz i dziewczyna“ vertimas yra Ažukalnio „Jaunikis ir Mergiele (sekiomas)“.

Kun. Antanas Valentas savo 1858 m. laiške kun. Ambraziejui Kašarauskiui rašė, kad Ažukalnis vertęs *Poną Tada*, vertimo jis betgi nesąs matęs.¹⁰ Gal tai tos 22 *Pono Tado* pradžios eilutės, kurios yra minėtame Ažukalnio rankraštyje?

Kartas nuo karto susirasdavo panašių senų lietuviškų rankraščių kur nors provincijos klebonijos apdulkėjusioje lentynoje ar dvaro pastogėje, ar net ir ūkininko pirkioje. Štai, pvz., Stasys Šimkus, berinkdamas liaudies melodijas, aptiko pas vieną Skirsnemunės ūkininką nemažą lietuviškų rankraščių (paskui perduotų Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai), kurių tarpe buvo ir *Konrado Valenrodo* vertimas, atliktas Mikalojaus Godlevskio (1818–1890). Jis kiek bendradarbiavęs yra mūsų spaudoje (pvz., *Vienybėje lietuvininkų*), kai ką net jau ir anksčiau spausdinęs, pvz., Ivinskio 1862 m.

⁹ Kiek pataisytas vertimas išsp. be vertėjo pavardės *Vienybėje lietuvininkų*, 1890, nr. 3, p. 9.

¹⁰ *Lituanica [...] ks. A. Kossarzewskiego* – rankraštis buvo Kauno kunigų seminarijos bibliotekoje.

kalendoriuje yra jo: „Lajkas ir darbaj wisu metu, atsiunsta nuog M. G.“ Apie jo *Konrado Valenrodo* vertimo datą galime spręsti iš Mečislovo Davainio-Silvestravičiaus žinutės *Aušroje*: „Netoli Skirsnemunio gyvena tėviškainis p. Godlevskis, daktaru vadinamas, kursai jau pirm dvidešimt metų perdėjo iš senovės karių lietuvių su kryžiuokais giesmę Mickaus ‚Konradas Valenrodas‘.“¹¹ Tai seniausias mums žinomas *Konrado Valenrodo* ištiso vertimo išlikęs rankraštis. Iliustracijai pateikiame jo ištrauką (rašyba netaisoma):

Szymtas miatu bajgies, kaip zokons krizioku
Kraujos pagonijes sziaurines brajdi;
Jau mus brolej Prussaj galwa nulenske newaleni szoku
Arba zemes atsizadeje su duszie i girie skrajdi:
Wokieczej jos begant, kaip tik grejti wijos
Riszio muczijo, iki pat groniczes Lietuwos.
Niamunas skirie Lietuwius no neprietelu:
Po wienaj pusėj žib Bażnicziu boksztas,
Ir uzie goiej giwenimaj diewelu:
Po antraj pusėj ant kałna pastatitas
Krizius, žime wokiecziu, o wirszus uzdengets dangumi.
O ruszczej ant Lietuwos isipletes szona
Rodos jog wisas zemes Palemono
Nor apimt isz wirszaus ir paglemżti po sawimi...

1926 m. Mykolas Biržiška priminė *Tautoje ir žodyje*¹² kitą visai pamirštą, daugumui ligi tol ir negirdėtą XIX a. lietuvių poetą Edvardą Jokūbą Daukšą (1830–apie 1890), kilusį iš Biržų apskrities ir studijavusį Maskvos, Tartu ir Karaliaučiaus universitetuose. Vilniaus Lietuvių mokslo draugijos bibliotekoje buvo išlikęs Daukšos lietuviškų ir lenkiškų eilėraščių rinkinys (greta su kitokiais raštais). Iš ten matom Daukšą buvus su daukantiniu aiškumu apsisprendusi lietuvių patriotą, gimtosios kalbos ir istorijos mylėtoją. Rankraštyje buvo dviejų ištraukų iš *Konrado Valenrodo* vertimai: 1857 m. – Vilijos giesmė (*Neris gimditoji upealu musu*) ir tais pačiais ar 1858 m. – 14 poemos pradžios eilučių (Kajp brajdit kravjup pusnakt'us pradėjo Kriz'okaj, šimtas tneatu jav išėjo...). Be to, ir kai kuriems originaliems Daukšos eilėraščiams Mickevičius bus turėjęs įtakos.

Juliaus Anusavičiaus (1832–1907), 1863 m. sukilimo dalyvio ir tremtinio, grįžusio Lietuvon vos 1891 m., bene daugiausia buvo išlikusios rankraštinės poezijos (apie 20 000 eilučių), kurių dalį paskelbė Juozas Tumas¹³ ir Vaclovas Biržiška.¹⁴ Rašinėti eiles Anusavičius bus pradėjęs apie 1850 m. Jo rankraščių tarpe buvo ir *Konrado Valenrodo* pradžios 60 eilučių vertimas.

Vilniaus Lietuvių mokslo draugijos bibliotekoje tarp įvairių Daukanto palikimo rankraščių teko matyti nežinomo vertėjo (pažymėta: *Jaunc Žemaytys*) „Žibakie“ (tai Mickevičiaus „Przedwiosnek“),

Žinoma, turėjo būti ir daugiau vertimų, nes Mickevičius buvo lietuvių labai branginamas. Įdomų tuo atžvilgiu dalyką randame Jono Koncevičiaus 1908 m., Mykolui Biržiškai paprašius, surašytuose atsiminimuose apie lietuvių studentų gyvenimą Maskvoje praeito amžiaus septintajame dešimtmetyje.¹⁵ Koncevičius ten rašė apie ano laiko Maskvos studentų būrelį, kuris rūpinosi lietuvių kalba, svajojo apie lietuvių prisikėlimą (*Atamenu Enriką Bukauską, kitąkart Maskvoje kalbėjusį „Po 50 metų būsint Kaune lietuviška opera“*), rengė lietuviškas knygas, leido ranka rašytą laikraštuką su motto „Kol saula užtekės, rasa akis išės“ ir t. t. Jų veikloje iškilo ir Mickevičiaus vardas. Koncevičius rašo:

Tada buvo nutarta per nedėlią nedėlios dienoj susirinkti pas darbuojančius lietuviškai. Tame susirinkime

¹¹ *Aušra*, 1885, nr. 2/3, p. 61.

¹² *Tauta ir žodis*, kn. IV, p. 283–300.

¹³ Labai vertinęs ilgą Anusavičiaus idilę „Viena pavasario diena“, plg. *Vaižganto raštai*, t. XI, Kaunas, 1929, p. 183.

¹⁴ *Mūsų senovė*, 1937–1940.

¹⁵ M. Biržiška, *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, kn. II, Kaunas, 1938.

atsirado krūvelė apie 20 ypatų. Vėlios minksiečiai daugiausia kalbėjo ir karštai išsireiškė, reikia visą gudiškumą-lenkiškumą atmesti ir nusitverti lietuviškumo, o tai visus mokslų raštus apskelbti lietuviškai, mūsų poetas, o ypačiai Mickevičių, išversti ir išspausdinti lietuviškai...

Panašus studentų ratelis, kuriam vadovavo Petras Vileišis, veikė aštuntajame dešimtmetyje Petrapilyje. 1875–1876 m. jų buvo leidžiamas ranka rašytas laikraštukas *Kalvis-melagis*, apie kurį Juozas Brazaitis (1850–1926) rašė Juozui Tumui: mes rašėm, kas ką norėjom. Buvo ir politinių straipsnių, ir javų kainų, iš oro pagautų. Kažin kas buvo pamėginęs versti ‚Pan Tadeusz‘. Rašinėjau ir aš. Iš Mickevičiaus išverčiau ‚Wilija naszym strumieni rodzica‘. Aš tą vertimą tebeatmenu...¹⁶

VI

Kalbant apie Mickevičiaus įtaką mūsų literatūrai, tenka paliesti ir vieną iš pačių stambiųjų mūsų senesniosios poezijos vardų, būtent Antaną Baranauską. Jo *Anykščių šilelio* ir pati kilmė savotiškai susijusi su Mickevičiaus *Ponu Tadu*. Adomas Jakštas apie šį reikalą taip rašė:

Buvo tai 1857–1858 mokslo metuose. Dvasiškąją iškalbą išguldinėjo tuomet Varnių seminarijoje kun. Antanas [turėtų būti: Andrius, plg. *Lietuvių enciklopedija*, t. VI, p. 450] Gabšys (Gabszewicz). [...] Ateidamas ant lekcijų, atsinešdavo tai Mickevičių, tai Krasinskį, tai Slovackį... Ant vienos iš tokių lekcijų kun. Gabšys, perskaitęs iš „Pano Tadeusz'o“ Lietuvos girių aprašymą, ėmė girti poetiškus to veikalo grožius, paskui nuo poemos nukreipė šneką į lenkų kalbą, pradėjo plačiai aiškinti, kaip ji graži, turtinga, daliai skambanti ir t. t. [...] Iškėlęs į padanges lenkų kalbą, ėmė bjauriai tyčiotis iš lietuviškosios, kad ji, girdi, gera tik piemenims ir tamsiems ūkininkams, kad joje negalima išreikšti jokių aukštesnių minčių, kad ji poezijai visai netinkanti ir t. t., ir t. t. [...] Kaip patiko ta lekcija kitiems klierikams, nėra žinios. Bet A. Baronui ji stačiai lyg peiliu širdin įsmego. Jame atsirado gyvas noras atsistoti ir garsiai, visiems girdžiant, viešai prabilti: „Kun. profesoriau! Tamsta begėdiškai meluoja, arba kalbi, ko visai neišmanai!“ [...] užmiršti jo žodžių, išniekinančių lietuvių kalbą, niekaip negalėjo. Tatai nenurimo tolei, kolei tą pačią vasarą 1858 m., namo parvažiavęs, neparasė „Anykščių šilelio“ pirmosios dalies, o sekančią vasarą – antrosios. [...] Aukščiau paduotuosius faktus surašiau čia taip, kaip pats am. at. vysk. Baronas man pasakojo.¹⁷

Ir tikrai *Pono Tado* gamtos vaizdų įtaka *Anykščių šileliui* labai ryški. To neslėpė nė pats Baranauskas, vienoje savo poemos dalyje tiesiog ir rašydamas: „kaip Mickevičius sako“. Prierasė prie tos vietos Baranauskas primena: „Lietuvnikas Adomas Mickevičius, lenkų giesmininkas, gražiai aprašė mūsų miškų grybus giesmėj ‚Pan Tadeusz‘.“

Poną Tadą Baranauskas labai mėgęs. Jo buvusio ilgamečio sekretoriaus kun. (vėliau prel.) Juozo Laukaičio atsiminimuose, dr. Juozapo Stakausko surašytuose (nespausdintuose), teko skaityti, kad Baranauskas *Poną Tadą* visą atmintinai mokėjęs. Pacitavus eilutę iš bet kurios *Pono Tado* vietos, Baranauskas toliau atmintinai deklamuodavęs.

Adomaičio-Budrio tvirtinimu, Baranauskas netgi buvęs išvertęs *Poną Tadą* lietuviškai. Aukščiau minėtame straipsnyje apie Mickevičių lietuvių literatūroje Budrys taip rašė:

Baranauskas išvertė „PonąTadą“. Negaliu čia smulkmeniškai išnagrinėti to vertimo; pagaliau vertėjas, kaip vienas iš geriausių lietuvių poetų, yra žinomas besidomintiems lietuvių literatūra. [...] Norintiems arčiau pažinti ir įvertinti „Pono Tado“ vertimą čia cituoju įžanginę ištrauką [rašyba netaisoma]:

Tevine Lietuva! tu kajp sveikata!
Kajp tovi reik brangit tas tik pamatą,
Kursaj jos netenka. Dar matau garbinga
Grožybe tava; ir giedu iszsilges.
Szwenta Marya ką gini Częstachova,
Auszros turi vartus po sparnu sova;

¹⁶ Vertimas išsp. J. Tumas, *Lietuvių literatūros paskaitos: Draudžiamasis laikotarpis: Aušrininkų grupė...*, Kaunas, 1924, p. 342.

¹⁷ „Kas įkvėpė A. Baronui ‚Anykščių šilelį‘“, *Gabija: Rinktinė knyga, paaukota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranausko atminimui*, Krokva, 1907, p. 24–25.

Ka gini Lietuva ir josios žmones, –
Sveikata gražynaj man isz małones.

Toliau Adomaitis-Budrys prideda: „Ketino versti ‚Poną Tada‘ ir Silvestravičius [t. y. Mečislovas Davainis-Silvestravičius], bet ar išvertė – nežinau. Atrodo, kad šalia Baranausko puikaus [wybornego] vertimo kitas vertimas nebereikalingas.“

Kada Baranauskas bus vertęs *Poną Tada*, ar dar tada, kai su seminarijos draugais Klemensu Kairiu ir Pranu Viksva svajojo apie lietuvių literatūros aukso gdynę ir rašė savo svarbiuosius poezijos kūrinius, ar vėliau, kai dėstė lietuvių kalbą Kauno kunigų seminarijoje, – nežinome.

Deja, ne tik nėra išlikęs to vertimo rankraštis, betgi be Adomaičio-Budrio apie tą vertimą kiti net neužsimena, pvz., Juozas Tumas ir Mykolas Biržiška, kurie savo rašiniuose apie Baranauską buvo surinkę apie jį labai išsamios medžiagos. Neįtraukė to vertimo ir Vaclovas Biržiška savo *Lietuvių bibliografijon*. Galima būtų netgi suabejoti Budrio pateiktosios žinios tikrumu, kaip jau 1898 m. *Tėvynėje* paabejota: „Nekuriame lenkiškame laikrašty [...] teko skaityti, būk kun. Baranauskas (dabar vyskupas) yra išvertęs ‚Poną Tada‘, net kelios eilutės pradžios vertimo buvo patalpintos, netikiu vienok, kad tas būtų teisybė, iš ‚Pono Tado‘ yra į lietuvišką versta vien tik pradžia.“¹⁸

Panašiai kaip Baranauskas, liūdėjo ir dažnas kitas ano meto lietuvis patriotas dėl lietuvių kalbos paniekinimo. Liudas Adomas Jucevičius, savo vertimų knygelėje pateikdamas ir lietuvių raštijos apžvalgėlę, skundėsi, kad Lietuvos poetai nelietuviškai rašą (*Dzisiejši nawet litewscy wajdeloci, niestety! nie po litewsku piszą*). Ne vienas ilgėjosi stambaus vardo lietuvių poezijoje, tokio, kaip Mickevičius. Pacituosime didelio lietuviybės mylėtojo ir žodyno sudarinėtojo žemaičio Andriaus Ugianskio, gyvenimo nublokšto tolimon Kazanėn (čia mokytojavo, vėliau profesoriavo) žodžius iš jo lenkiško 1859 X 1 laiško Valančiui (Valančius nepanoro su juo susirašinėti lietuviškai, kaip Ugianskis buvo pradėjęs):

Šiandien stebint lietuvių kalbą, galime geriau suprasti ir Homero kalbos nuostabų grožį; lengva daryti išvadą, kad ir graikų kalba iki Homero per daug amžių turėjo tobulėti liaudies lūpose, taip pat reikia spręsti, kad ir lietuvių tauta ir jos kalba turi būti labai sena. [...] Tegu tik Dievas mums greičiau duoda lietuvišką Homerą [...] buvo juo A. Mickevičius, bet gaila, labai gaila, kad, vadindamasis lietuviu, neparašė savo veikalų lietuviškai; tada mūsų literatūra ne kiekybe, bet savo veikalų verte būtų atsistojus vienon eilėn su pirmomis pasaulyje [...] o tai kažkaip keistai ir atrodo: turinys visai lietuviškas, o kalba lenkų, primenantį mums mūsų fizinę ir moralinę pražūtį.¹⁹

VII

Nors jau ir anksčiau būta paskirų lietuvių kalbos mylėtojų, betgi tikrasis lietuvių tautinis atgimimas pasireiškė tik antroje XIX a. pusėje, kada po baudžiamų panaikinimo ilgainiui pagerėjo ekonominė liaudies būklė ir iš jos tarpo iškilo gausėjanti lietuviška inteligentija. Liaudies kilimo buvo ir Jonas Basanavičius, ir Jonas Šliūpas, ir Vincas Kudirka, ir Petras Vileišis, ir Jonas Mačiulis-Maironis, ir Juozas Tumas-Vaižgantas, ir kiti stambieji tautinio atgimimo vadai. O liaudžiai buvo svetimos tos istorinės unijinės tradicijos, kuriose augo lietuvių bajorija ir kurios buvo šventos Mickevičiui. Lenkų tautos ir piligrimų knygoje Mickevičius su religiniu patosu rašė apie Lietuvos ir Lenkijos uniją: „Ir apdovanojo juos [t. y. lenkus] Dievas, nes didelė tauta, Lietuva, susijungė su Lenkija, kaip vyras su žmona, dvi sielos viename kūne. Ir nėra prieš tai niekada buvę tokio tautų susijungimo.“ Todėl Mickevičius, kad ir laikydamas save lietuviškos kilmės, kultūriškai ir politiškai jautėsi lenku. „Lietuvis ir mozūras yra broliai, – rašė jis ten pat. – Argi ginčijasi broliai, kad vienas turi Vladislovo, o kitas Vytauto vardą? Jų pavardė yra ta pati: lenkų pavardė.“

Tokios pažiūros buvo visai nepriimtinos tautiškai susiprantantiems lietuviams. Jie nebegalėjo tuo pačiu metu vadintis lietuviais ir laikyti save lenkais. Labai būdingai, pvz., rašė Andrius Višteliauskas,

¹⁸ *Tėvynė*, 1898, nr. 12, p. 391.

¹⁹ V. Biržiška, „Nežinomi senieji lietuviški tekstai“, *Tauta ir žodis*, kn. VU, 1931, p. 336 (vertimas į lietuvių kalbą V. Maciūno).

vienas iš *Aušros* steigėjų:

...daugiausia pradėjau drąsiai gaivinti dvasia savo genties nuo 1864 m., atvažiavęs į Paryžių. Ten mane lenkai užrašė kaip lenką, o aš protestavau ir sakiau, kad aš ne lenkas, bet lietuvis. Vienas grovas prisipykęs mane klausė daugiau negu 20 sykių, ar aš lenkas, aš atsakiau vis, kad ne lenkas, bet lietuvis, ir užklausiau, ar jis lietuvis; atsakė man – kad ne! Taigi aš patvirtinau, kad ir aš negaliu būti niekados lenku, būdamas lietuvininku.²⁰

Panašiai rašė *Aušroje* ir Miglovara (Juozas Miliauskas): „...mes geidžiame visi ant visados palikti tuomi, kuomi mumis Dievas sutvėrė: ne lenkais, ne rusais, ne vokiečiais, bet lietuviais.“²¹

Betgi nors Mickevičiaus tautiniai ir politiniai idealai buvo svetimi pasidarę lietuvių patriotams, jo raštai, kuriuose taip gražiai buvo aprašyta Lietuva ir jos praeitis, buvo jiems ir toliaus brangūs. Kun. Antanas Milukas, gausiai reiškęsis Amerikos lietuvių raštijoje, taip vertino Mickevičių:

...Mickevičius, sekdamas madą ir reikalavimus ano laiko, rašė lenkiškai, nors mislis ir įtalpa raštų, labiausiai kol neišvažiavo į užrubežį, visur yra gryna lietuviškai tautiška. [...] Konrad Wallenrod, Gražina, Diedai [t. y. *Vėlinės*] ir Ponas Tadas yra taip prakilniai tautiški, taip karštai lietuviški, jog prakilnesnių negalime laukti nuo karščiausio lietuvių tėvynainio. Iki šiol ir da ilgus metus tie veikalai, ypač gi Gražina ir Konradas Wallenrod'as originale ar išversti gaivins tautišką dvasią lietuviškose krūtinėse.²²

Visai tokias pat mintis randame J. J. (Jono Jonilos, t. y. Jono Žilčiaus) ir P. Trup. (Tomo Astramsko) straipsnyje apie Mickevičių:

Kuom Adomas Mickevičius yra dėl mūsų, dėl lietuvių? Taipgi dideliu dainiumi, kurs rašė nors svetimoj dėl mūsų kalboje, vienok mokėjo karštai o teisingai aprašyti, apdainuoti mūsų tėvynę Lietuvą, kuri buvo ir jo tėvynė. Da daugiau, mokėjo apdainuoti garbingas valandas mūsų praeities ir tuom pat uždegti mumyse meilę dėl tėvynės. Kurs iš lietuvių gali skaityti su šalta širdžia tokius Mickevičiaus veikalus, kaip Gražina, Konradas Valenrodas?²³

Jautė tai ir Jonas Basanavičius, kuris savo autobiografijoje prisimena, kad dar trečiojoje gimnazijos klasėje susipažinęs su Mickevičiaus poezija, ir pridėdą: „Konradą Wallenrodą' ir Syrokmlės ‚Margier' daugybę kartų skaičiau, ir kuone viską iš atminties atkartoti buvau išmokęs.“²⁴ Dzūkas (Jonas Radziukynas) rašė:

A. Mickevičius išauklėtas lenkiškoje dvasioje ir išmokintas lenkiškoje mokykloje (iš mažens klioštorių, nes lietuviškų mokyklų nebuvo) per liet. išgamas zokoninkus domininkonus Novogrudke, kaip visi tos gadynės Lietuvos bajorai. Bet Mickevičius turėjo mokėti ir lietuviškai, nes pažinojo gerai lietuvių būdą, dainas, legendas ir mitus; mes tą visi matome jo raštuose. [...] Apdainuoja stebuklingai puošdamas numylėtą tėvynę Lietuvą, ko nei joks poetas prieš jį nebuvo atlikęs.²⁵

Anot Jono Šliūpo, Mickevičius, Kraševskis ir kt., „būdami bajorais, sulenkėjusiais lietuviais, jautė lietuviškai ir mislijo, norint rašė lenkiškai“.²⁶ Aušrininkas Mečislovas Davainis-Silvestravičius šitaip kėlė lenkų rašytojų, kaip Mickevičius ir kt., reikšmę: „Aš taip pat esu bajoras, Žemaičiuose gimęs, ir tų pačių lenkų autorių, su simpatija apie Lietuvą rašiusių įtakoje, pasidariau vienas iš lietuvių sąjūdžio šalininkų.“²⁷

Daug galima būtų pacituoti panašių pasisakymų, ryškiai apibūdinančių mūsų tautinio atgimimo veikėjų ir rašytojų pažiūras į Mickevičių. Su koku karštumu būdavo keliamas Mickevičiaus

²⁰ J. Šliūpas, *Lietuvizskieji rasztai ir rasztininkai*, Tilžė, 1890, p. 138.

²¹ *Aušra*, 1884, nr. 9.

²² *Lietuviškas albumas*, 2-as leid., Shenandoah, Pa., 1900.

²³ *Tėvynė*, 1898, nr. 12.

²⁴ *Lietuvių tauta*, kn. V, 1935, p. 20.

²⁵ *Vienybė lietuvininkų*, 1898, nr. 51.

²⁶ *Aušra*, 1984, nr. 1/3, p. 70.

²⁷ *Kurjer Litewski*, 1906, nr. 157.

lietuviškumas, matome kad ir iš Petro Vileišio straipsnio „Už ką mes lenkams turime būti dėkingi ar nedėkingi“. Lietuviai ne tik politiškai sustiprinę, anot Vileišio, lenkus, išgelbėdami juos kovoje su kryžiuočiais, bet ir

mes juos ir dvasiškai sušelpėme. Kuom Lenkija kuo labiausiai puošėsi? Adomu Mickiewicz'iu. O šis kas gi buvo? Lietuvis, tikras lietuvis. Jegut kitoniškai būtų buvę, tai nebūtų jis šaukęs: „Litwo, ojczyzna moja“. Lietuva, tėvyne mano. Tą vardą priminęs, apie kitus lietuvius, lenkiškai rašiusius, drąsiai jau galiu užtylėti, nes užtenka pridurti vieną vardą to dvasios milžino, to garsiausio giesmininko, idant suprasti, kokią dvasišką dovaną Lenkija nuo Lietuvos yra apturėjusi, vietoj jos nė krislo neduodama... Toliau jie [t. y. lenkai] sako, būk tai mes skaitome jų knygas ir laikraščius – ir tokiu būdu naudojames iš anų civilizacijos. Dieve mieliausis. Bent sykį gi nustokime niekus pliauškę ir juokus provyti. Lenkiška rašliava taip pat lenkams priguli, kaip ir mums. Kas gi daugiausia ir drūčiausiai ją stūmė pirmyn, kad ne mūsų Adomas? Teisybė, jis, kaip ir visi, sulenkuotas buvo, bet save už lietuvių laikė ir Lietuva jį užaugino. Lietuvos miškai meilingai jam ūžė, kada pilnas mislių jis ten rymodavo. Nemunas ir Neris jam savo vilnimis blizgavo, kada, savo krašto nelaimėmis suspaustas, nežinojo, kame palinksminimo ieškoti, Kauno slėnis savo kvietkomis ir gardžiais kvėpėjimais jį linksmino, kada jis ten vienas nuliūdęs tik su savo mislimis glėbavosi. Mickiewiczzius, mūsų Adomas – tai tikras Lietuvos sūnus, jos tikras kūnas ir kraujas.²⁸

Panašiai ir Jonas Basanavičius, polemizuodamas *Aušroje* su *Dziennik Poznański*, nurodžiusiu, kad tai lenkai išaukštinę Lietuvos pamirštąją praeitį, atsikirto:

Bet kas, klausiamo, sudėjo tas dainas apie Lietuvos senovę, kurios apgarsino Europoje vardą lenkiškos poezijos? Atsakymas trumpas: lietuviai! Adomas Mickevičius, L. Kondratavičius, J. I. Kraševskis, T. Lenartavičius, Kotkis (Chodźko), Adinčius (Odyniec), Asnikis ir daugel menkesnių dainių turi lietuviškas, ne lenkiškas pravardes, yra lietuviai, paeina iš Lietuvos ir jų gyslose teka lietuviškas kraujas. Jei jie rašė nelietuviškai apie savo mylimos Lietuvos praeitinę, tai tame nusikaltus lenkiška įtekmė ant Lietuvos veikalų.²⁹

Visi tokie pasisakymai ilgainiui taip apsupo Mickevičiaus vardą tikro lietuviškumo skraiste ir patriotine pagarba, kad ir ligi šių dienų ją tebejaučia ne kartą net ir tie, kurie patys nėra arčiau susipažinę su Mickevičiaus kūryba, gal net nėra ir skaitę jo raštų.

VIII

Vyraujant tokioms pažiūroms į Mickevičių, turėjo atsirasti dar daugiau Mickevičiaus vertėjų iš gausėjančių mūsų rašytojų tarpo. Jie jau turėjo geresnių galimybių išspausdinti savo raštus, kaip kad priešaušrio rašytojai, nes didėjo lietuviškos knygos pareikalavimas, o mūsų augančioji periodika davė savo puslapiuose vietas ir literatūrinei medžiagai.

Pačioje *Aušroje* vertimų iš Mickevičiaus nėra. Betgi aušrininkai yra išspausdinę ne vieną vertimą kituose laikraščiuose ar knygelėse. Štai 1884 m. buvo išspausdintas Stanislovo Dagilio (1843–1915) vertimų rinkinėlis *Lietuwizskas szuipinis isz svetimų skanskeniu ant naudos broliams lietuviams pataisitas. Pirma laida* (t. y. pirma dalis). Neturėjęs didesnio originalaus poeto talento, bet palyginti neblogas aniems laikams įvairių svetimų autorių vertėjas, Dagilis davė toje savo knygelėje Mickevičiaus „Trijų Budrių“ vertimą. 1906 m. išspausdintoje antrame tos knygutės leidime randame dar ir *Pono Tado* pradžios (22 eil.) ir dviejų ištraukų iš *Konrado Valenrodo* (Vilijos giesmės ir Alpuharos) vertimus. 1891 m. išėjo antra *Lietuwizsko szuipinio* dalis, kur buvo įdėtas *Konrado Valenrodo* dalies vertimas (trys giesmės iki „Puotos“). *Konradą Valenrodą* Dagilis, kaip pats pasisakė³⁰, pradėjęs versti jau 1882 metais. 1910 m. Dagilis perspausdino vertimą, jį kiek pataisydamas ir užbaigdamas.

Originali Dagilio poemėlė *Joninės Parovėjos karčemoje* (*Lietuwizskas szuipinis*, 1884) savo pradžia

²⁸ *Varpas*, 1892, nr. 3, p. 34–35.

²⁹ *Aušra*, 1883, nr. 7, p. 188–139.

³⁰ *Draugija*, 1912, nr. 63, p. 249.

(*Valgo, geria, dega pypkos, / Rėkia, karčema net plyšta, / Trenkia šokiai...*) kiek primena Mickevičiaus baladę „Ponia Tvardauskienė“.

Pirmasis mūsų periodikoje randamas Mickevičiaus vertimas bus buvęs Andriaus Višteliausko (Vištaliaus, 1837–1916), įprastiniu J. A. V. Lietuvio slapyvardžiu pasirašytas, fragmentas: „Atłuzis isz ‚Kunrado Wallenrodo‘. Byłos istoriszkos Adomo Mickiewicziaus. Giesme Waidalioto“.³¹

Višteliauskas yra palikęs ir pirmąjį mums žinomą vertimą iš *Krymo sonetų* (Višteliauskas sonetą vadina varpeliu), kurio rankraštis buvo Krokuvos universiteto bibliotekoje.³² Vertimas kaip anam laikui tikrai sklandus ir jį čia cituojame, netaisydami rašybos:

KRYMO VARPELIS. KLONIS AKERMANO.

Užplaukiau ant płatibes asz sausuju juriu,
Wezims kaip eldzia niaria žałumo grozibej.
Wilnij piewu užencziu yr kwietku daugibej'
Aplenkdam wysas sałas karielines žiuriu.

Jau tiamsta, o niekur kialo ne kurhano:
Ant dangaus žwaigždziu jeszkau, roditoju taka.
Isz toło debesis žwig – tian auszrine tiaka...
Tai Dniestruppe twisk, tai zyb lampa Akermanu.

Stokim!.. Kaip tyku!.. girdziu kur gerwes traukiasi;
Kuriu akis sakalo nedasiektu łaukia:
Girdziu kur peteliszke ant zoles supasi.
Kur žaltis slidapilwis per zolina płaukia.
Tam tykume teip statau insiłgusia ausi,
Kad girdecz in Lietuwos balsa (wažuokim) nieks neszaukia!

Vyturio slapyvardžiu 1884 m. Ragainėje išspausdintoje *Tėwynainiu giesmėje* aušrininkas Mečislovas Davainis-Silvestravičius (Silvestraitis, 1847–1919) Lietuvą vadina „didžio Mickaus gimdytoja“. Ten pat, kaip priedas, yra ir du vertimai iš Mickevičiaus: 1) *Isz giesmių łordo Byrono pagal iszguldyma Adomo Mickaus* (tai *Child Haroldo* graudus atsisveikinimas su gimtuoju kraštu) ir 2) *Abejone Adomo Mickaus* (tai „Niepewność“). Knygutės gale pažymėta: *21 gegužio 1878*. Antrajame 1905 m. leidime tų vertimų jau nebėra.

1886 m. išspausdintame (su kontrafakcine 1861 m. data) įvairių autorių poezijos rinkinyje *Byrutės dainos* randame Davainio-Silvestravičiaus verstus „Tris Budrius“. Vertė jis ir *Konradą Valenrodą*. 1883 XI 9/21 jis rašė kalbininkui Janui Karłowicziui (Karlovičiui), kad jau išvertęs bemaž pusę poemos; „Vaidilos pasakojimą“ hegzametrais sueilavęs jo paprašytas Jurgis Miksas (1862–1903), kuriam jis davęs prozinį tos dalies vertimą. Su laišku atsiuntė Karłowicziui savojo vertimą 69 ir Mikšo – 15 eilučių. Vertimas taip ir liko nespausdintas (laiškas su vertimų fragmentais buvo Vilniaus Lenkų mokslo bičiulių draugijos bibliotekoje).

Anot Adomaičio-Budrio, Davainis-Silvestravičius ketinęs versti ir *Poną Tado*. Ar jis vertė, nežinia. Betgi dvi *Pono Tado* giesmės buvo išvertęs kitas aušrininkas, Kazimieras Bukaveckas-Bukavietis (1855–1940), jų tačiau neišspausdino.³³ 1885 ar 1886 m. jis išvertė *Konrado Valenrodo dalį*, baigdamas „Alpuhara“ ir praleidęs Vaidilos pasakojimą.³⁴ Vertimą jis pasiuntė 1898 m. *Tėvynės* redakcijai Amerikon; čia jo vertimu pasinaudojo Jonas Žilius. *Garsas Amerikos lietuvių* išspausdino Bukavecko (betgi nenurodydamas pavardės) iš Mickaus (!) verstą baladę „Baltas karžigys“³⁵ (tai

³¹ Išsp. *Nemuno sarge*, 1886, nr. 26.

³² Persp. V. Maciūnas, „Krokuvos bibliotekose pasirašytas“, *Vairas*, 1935, nr. 6 {RR, p. 907–912}.

³³ Plg. *Aušra*, 1885, nr. 10/11, p. 359; *Tėvynė*, 1898, p. 391.

³⁴ Žr. Jr. Jonas, *Vertimai iš Mickevičiaus*, t. II, Plymouth, Pa., 1899, p. 7.

³⁵ *Garsas Amerikos lietuvių*, 1897, nr. 3/4.

Mickevičiaus „Ucieczka“); tais pat metais baladė išleista atskira brošiūrėle – atspaudu, o 1906 m. pasirodė jos antrasis leidimas.

Vertė Mickevičių ir *Aušros* poetas Petras Arminas-Trupinėlis (1853–1885). *Lietuviškas Aušros kalendorius ant metų 1885* įdėjo jo „Sugrįžimą tėvo“; nežinia tik, kodėl pažymėta: pagal *vokiszka parasze P. Trupinėlis*, nors tai populiarusis Mickevičiaus „Powrót taty“. Dar yra išvertęs „Tris Budrius“.³⁶ Dėl ankstyvos mirties Arminas nebebabaigė *Grażinos* (jis rašė: Gražioji) vertimo, kurio paliko 165 eilutes.³⁷

Kun. Simanas Norkus (Narkevičius, 1841–1913), kuris *Aušroje* 1883 m. išspausdino Kondratavičiaus *Margirio* vertimą, gal bus vertęs ir *Grażiną*. Apie tai girdėjęs Adomaitis-Budrys (*podobno istnieje przekład „Grażyny“ Narkiewicza*), betgi pats vertimas nėra išlikęs.

Daugėliau Mickevičiaus vertimų yra davęs Vincas Kudirka. Iš smulkesnių dalykų: sonetą „Nemunui“, baladę „Ponia Tvardauskienė“ ir „Viliją“.³⁸ Tie vertimai buvo pakartoti jo *Laisvose valandose* (1899) ir vėliau jo raštų rinkinyje. Iš stambesnių dalykų: „Vaidilos apysaka“ iš *Konrado Valenrodo*³⁹ ir *Vėlinių* trečioji dalis⁴⁰. Pastarasis vertimas išėjo ir atskira knygute: *Vėlines. Parašė A. Mickevičius, vertė Kapsas. Pasveikinimui dienos 24 gruodžio 1898* (Tilžė, 1900). Taip tad ir lietuviai norėjo pažymėti Mickevičiaus gimimo 100 metų sukaktį. Vėliau tas vertimas pakartotas Kudirkos raštų IV tome. Vertimas nepilnas. Kudirka išvertė tik I, VII ir VIII scenas, dalį pastarosios irgi praleisdamas. Taigi Kudirka paliko nevertęs scenų su fantastika, vizijomis, improvizacijomis, o davė Vilniaus kalėjimo, Varšuvos baliaus ir senatoriaus rūmų vaizdus, kur Lietuvos jaunimo kančios ir Novosilcevo žiaurumas buvo ryškiai nupiešti. Tai ir buvo svarbu Kudirkai, tam griežtą kovotojui su rusų valdžia. Vienybės lietuvininkų korespondentas taip rašo apie Kudirkos vertimą:

Kaip Mickevičiaus visi poetiški raštai yra semti iš Lietuvos dejų, taip ir šitasai, Vėlinės, kur jis dramatiškai aprašė nedorus pasielgimus caro tarnų Lietuvoje, kurio nekaltai gyventojus terioja ir kemša į kalinius. Dr. Kudirka, norėdamas ir lietuviams parodyti bjaurius pasielgimus caro tarnų, išvertė tąjį veikalą į lietuvišką kalbą, kad lietuviai galėtų ant teatro užvedant pamatyti tuos darbus, juos išjuokti ir paniekinti.⁴¹

Iš smulkesniųjų vertimų, be abejo, žymiausias buvo Maironio „Vilijos“ vertimas, išspausdintas *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgoje*.⁴² Keli smulkesni dalykai buvo išspausdinti ir *Tėvynės sarge*. 1899 m. „Viitkas ir szuva. Sakmė“; ten pat nurodyta, kad tai imta „iš raštų a. a. kun. Ant. Bortkevičiaus“.⁴³ Betgi Juozas Tumas parodė, kad tą pasakėčių vertė kun. Vincas Šliogeris (1833–1913), kuris, jau 60 metų amžiaus būdamas, susipažino su lietuviškuoju sąjūdžiu, pats ėmė kai ką lietuviškai eiliuoti ir savo eiles įrašė kun. Bortkevičiaus poezijos sąsiuvinin.⁴⁴ Randame *Tėvynės sarge* ir du Mickevičiaus humoristikos dalykus, išverstus Mažeikos (slapyvardis?): „Blusa ir rabinas“ ir „Skusta-kirpta“.⁴⁵

Tėvynės sarge išsp. mūsų populiariojo poeto Margalio (Juozo Šnapščio, 1877–1921) eilėraštis „Į jaunuomenę. Oda“.⁴⁶ Tai žinomosios Mickevičiaus „Odės jaunystei“ laisvas sekimas, nors Margalis ir nemini Mickevičiaus pavardės. Mėgino Margalis versti jau taip daugelio verstąjį *Konradą Valenrodą*, išspausdindamas Zinyčioje 120 poemos vertimo eilučių.⁴⁷ Nors gale pažymėta: bus toliau, bet daugiau nebebuvo spausdinta. Vėliau Margalis dar išvertė XIV Krymo sonetą⁴⁸ ir pluoštą

³⁶ *Varpas*, 1892, nr. 6 ir *Armino raštai*, Tilžė, 1893 ir Vilnius, 1907.

³⁷ *Varpas*, 1903, nr. 4/5 ir *Armino raštai*, 1907.

³⁸ *Varpas*, 1889, nr. 3, nr. 7; 1896, nr. 2.

³⁹ *Kudirkos raštai*, Tilžė, 1909, t. IV, p. 235–246.

⁴⁰ *Varpas*, 1899, nr. 1–6.

⁴¹ *Vienybė lietuvininkų*, 1900, nr. 40.

⁴² *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1891, nr. 10, o vėliau kartota ir taisyta *Pavasario balsuose*.

⁴³ *Tėvynės sargas*, 1899, nr. 4.

⁴⁴ Plg. *Vaižganto raštai*, t. XIII, Kaunas, 1929, p. 292.

⁴⁵ *Tėvynės sargas*, 1901, nr. 1 ir 1902, nr. 1.

⁴⁶ *Tėvynės sargas*, 1900, nr. 4/5.

⁴⁷ *Žinyčia*, 1900, nr. 2 ir 3.

⁴⁸ Margalis, *Volungė ir vieversėlis*, Kaunas, 1907.

IX

Nedideli dėl nepalankių spaudos draudimo sąlygų lietuvių laikraščiai negalėjo duoti daug vietos Mickevičiaus veikalų lietuviškiems vertimams. Kas kita buvo Amerikoje, kur laisvai leidžiama lietuviškoji periodika buvo nemažos apimties ir galėjo dėti ir stambesnius originalinius ar verstinius veikalus. Štai, pvz., *Vienybėje lietuvininkų* buvo išspausdinti „Diedai (Strijai, senuoliai, ainiai). Veikalas poeto Adomo Mickevyciaus. Perguldė iš lenkiško Aleksandras Gužutis“.⁵⁰ Tai mūsų pirmojo dramaturgo Aleksandro Fromo (1822–1900) išverstos *Vėlinių* I, II ir IV dalys. Fromo rankraščių (Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje) tarpe buvo jo drama *Aldona*, kuriai medžiaga imta iš *Konrado Valenrodo*.

Bene daugiausia Mickevičiaus vertimų bus išspausdinęs Jonas Žilius (Žilinskas, 1870–1931) rašęs Jr. Jono ir kt. slapyvardžiais. Jo išspausdinta: *Diedai (Vėlinių II dalis)*⁵¹, *Gražina*⁵² ir ne visas (baigiamas Vilijos giesmė) *Konradas Valenrodas*.⁵³ Tie dalykai buvo 1899 m. išleisti dviem knygelėmis, pavadintomis *Vertimai iš Mickevičiaus*. Tuos vertimus, pataisęs ir *Konradą Valenrodą* užbaigęs, Žilius perspausdino Jono Jonilos slapyvardžiu išleistose savo knygelėse *Veikalai, veikalėliai ir vertimai eilėmis* (1912). Versdamas *Konradą Valenrodą*, Žilius, kaip pats tiksliai eilutėmis nurodo, naudojo Bukavecko ir Dagilio vertimais. „Vaidilos apysaką“ paėmė Kudirkos, kuris ją atsiuntė *Tėvynės redakcijai* kaip tik tuo laiku, pastebi Žilius, kai jis pradėjęs pats versti „Vaidilos apysaką“; prierašuose ir pacituoja savo vertimo 22 eilutes. *Veikaluose, veikalėliuose* randame dar dviejų Mickevičiaus baladžių vertimus: „Svitėžis“ ir „Svitėžytė“; pastarasis vertimas ne visas, tik 14 posmų.

Keletą stambesnių ir smulkesnių vertimų yra paskelbusi ir *Vienybė lietuvininkų*. Be jau minėto Fromo–Gužučio *Vėlinių* vertimo, čia dar randame: Juozo Andziulaičio–Kalnėno (1860–1916) versta „Živilė“⁵⁴, kažkokio *Praszcziokelio iz Birjagalio* – „Žibutė“ ir „Alpuharą“⁵⁵, Jono Merkevičiaus (m. 1900) *Gražiną*⁵⁶, Jono Mačio–Kėkšto (1867–1902) „Viliją“⁵⁷; pastarasis vertimas pakartotas Mačio–Kėkšto *Eilėse* (1910), kur yra dar ir *Konrado Valenrodo* pradžios 8 eilučių vertimas.

Kai ką aptinkame ir kituose Amerikos lietuvių laikraščiuose. *Garsas Amerikos lietuvių*, be jau minėto Bukavecko vertimo „Baltas karžigys“, yra dar Jono Montvilos (1873–1910) „Živilė“⁵⁸; *Žvaigždėje* P. Branduko (Petro Tumasonio, 1875–1947) „Daina versta iz Mickevyciaus–Bairono“⁵⁹. Vienas dalykas betgi netiksliai priskirtas Mickevičiui. Tai *Saulėje* nežinomo vertėjo „Karilė. Lietuwiszka apisaka. Pagal Adomo Mickevyciaus“⁶⁰. Iš tikrųjų tačiau „Karilė“, kurią anonimiškai kaip ir „Živilė“ išspausdino *Tygodnik Wileński*, nebuvo Mickevičiaus kūrinys, kaip daugelio buvo manoma. Stanisławas Pigońis, griežtai atmesdamas Mickevičiaus autorystę, spėja, kad tos Boccaccio (Bokačo) novelės sekimas esąs Mykolo Balinskio, vėliau pasireiškusio Lietuvos istorijos veikalais, plunksnos darbas.⁶¹

Iš aukščiau pateiktųjų duomenų matome, kad XIX a. jau buvo lietuviškai išversti žymesnieji Mickevičiaus veikalai, kai kurie net ne vieną kartą. Bet dar nebuvo ištiesai išverstas, bent vertimas nėra išlikęs, pats stambiausias Mickevičiaus veikalas – *Ponas Tadas*. O ne vienas jo pasigedo mūsų

⁴⁹ *Draugija*, 1922, nr. 9/10.

⁵⁰ *Vienybė lietuvininkų*, 1894, nr. 36–44, 46–52 ir 1895, nr. 1–11.

⁵¹ *Tėvynė*, 1898, nr. 6–10.

⁵² *Tėvynė*, 1899, nr. 1–9.

⁵³ *Tėvynė*, 1899, nr. 11–12.

⁵⁴ *Vienybė lietuvininkų*, 1890, nr. 12–13.

⁵⁵ *Vienybė lietuvininkų*, 1896, nr. 29 ir 40.

⁵⁶ *Vienybė lietuvininkų*, 1898, nr. 12–23.

⁵⁷ *Vienybė lietuvininkų*, 1901, nr. 21.

⁵⁸ *Garsas Amerikos lietuvių*, 1893, nr. 37–38.

⁵⁹ *Žvaigždė*, 1902, nr. 16.

⁶⁰ *Saulė*, 1904, nr. 92.

⁶¹ S. Pigoń, *Dwie zagadki bibliograficzne*, Kraków, 1931.

raštijoje. Dzūkas (Jonas Radziukynas) savo sukaktuviniame straipsnyje apie Mickevičių suminėjęs, kad *Ponas Tadas* išverstas į daugelį kalbų, reiškė tokį pageidavimą: „Dėl lietuvių ji [t. y. *Pono Tado* poema] tur neaprubežiuotą vertę, o lietuviškai jos neturime. Užduotė vertimo ‚Pan Tadeusz‘ guli ant pečių ‚Dr[augijos] Tėvynės Mylėtojų‘ arba ‚Susiv[ienijimo Lietuvių] A[merikoje]‘. Katrie pirmesni?“⁶²

Kaip savotišką *Pono Tado* populiarumo lietuvių visuomenėje faktą galime nurodyti tai, kad trečiąjį Susivienijimo visų draugysčių katalikiškų Amerikoje „seimą atidarant, pirmusyk sugiedota ‚naradavas himnas‘, kuris, pasak kun. Miluko, buvęs Seinų klierikų nuo Petro Kriaučiūno laikų dainuojamos poeto Adomo Mickevičiaus eilės iš veikalų ‚Ponas Tadas‘: Tėvyne Lietuva...“⁶³

X

Iš pradžių daugiau ar mažiau vientisas lietuvių patriotinis sąjūdis XIX a. besibaigiant pasiskirstė ryškiomis visuomeninėmis srovėmis. Ėmė jau organizuotai reikštis ir Lietuvių socialistinis sąjūdis. Suprantama, kad pastarajam buvo svetimas kunigaikštiškos senovės iškėlimas Mickevičiaus *Gražinoje* ar bajorišką Lietuvos idealizavimas *Pone Tade*. Bet ir šios srovės žmonės rado Mickevičiaus kūryboje kai ko sau brangaus ir artimo. Jaunas ir energingas lietuvių socialdemokratų veikėjas Augustinas Janulaitis (1878–1950) A. J. Daubaro slapyvardžiu išspausdintos savo knygelės *Adomas Mickevychia (1798–1855). Jo gyvenimas, raštai ir darbai* (Plymouth, Pa., 1902) pratarmėje rašė: „Ir mums, Lietuvos darbininkams, akyva susipažinti su Mickevychios darbais, nes jis kovojo prieš carą, ponus ir kunigus, slegiančius mus.“⁶⁴ Aišku, kad autorius ypač iškelia visuomeninių, o ne apskritai patriotinių Mickevičiaus kūrybos elementų svarbą. Pvz., jis stebisi:

...keista klotis „Vėlinių“ mūsų rašliavoje: Gužutis nėra išvertęs visų gražiausios III dalies, kurią yra išvertęs Kudirka ir tai tik mažą jų dalelę. O Jr. Jonas sako net: „Ta tik dalis [t. y. III] ir tinka dėl mūsų, kaipo dėl lietuvių, kitos dalys ir išverstos, bent dabartiniame laike, neturėtų dėl mūsų didės vertės“ (Tėvynė, 1898, p. 206). Aukščiau dar ten pat pasakyta: „Rasite čion aprašymą mūsų senoviško tikėjimo“. Tarytum mums dabar ir terūpi senovės tikėjimas, o ne prispaudimas, ne kova už laisvę, už būvį, už duonos kąsnį? O kovą prieš carą, prieš jo valdžią rasime aprašytą tik III dalyje.“⁶⁵

Todėl autorius, *Konrado Valenrodo* turinį trumpai teatpasakojęs, o *Gražiną* ir *Poną Tadą* (nors tai, anot jo, garsiausias Mickevičiaus raštas) tesuminėjęs, gana daug ištraukų duoda iš *Vėlinių* III dalies. Duoda kiek ištraukų ir iš Kudirkos neišversto satyrinio *Vėlinių* III dalies priedo.

Mickevičius, anot autoriaus, „veržėsi į socializmą, jame viename ieškojo išganymo visų prispaustųjų, nuliūdusiųjų ir pavargusiųjų; visur jis kariaudavo už jų reikalus, o savo raštuose platino socializmą. Mickevičiaus laikraštysje ‚Tribune des Peuples‘ randame karštai platinamas ir išguldomas socialistiškas pažiūras.“⁶⁶ Todėl autorius palyginti gausiai paberia ištraukų iš Mickevičiaus publicistikos norėdamas parodyti, kad Mickevičius buvo šovinizmo ir klerikalizmo priešas ir socialistinio sąjūdžio šalininkas. Savo brošiūrą baigdamas, autorius pereina į publicistinį agitacinį toną:

Taigi Mickevychia nebuvo karalių, kunigų ir ponų poetu (dainium): buvo tai apgynėjas darbininkų ir vargdienių. Ir jį galima pavadinti socialistu, nors daugelyje dalykų jis skiriasi nuo dabartinių socialistų pažiūrų. Jo užpelnai dideli, jo darbai atnešė gausius vaisius. Ir šventė pastatymo paminklo 24 gruodžio 1898 m. – tai ne ponų, kunigų ir kitų atžagareivių šventė, nes jie slankiojo ir žeminos prieš šio svieta valdonus, – bet darbininkų, prispaustų, prislėgtų. Ir mes, Lietuvos darbininkai, turime minėti jo dainas, kurios apsako mūsų nelaimes ir vargus, ir nurodo,

⁶² *Vienybė lietuvininkų*, 1893, nr. 51.

⁶³ Juozas Širvydas, 1875–1935: *Biografijos bruožai*, red. Vyt. Širvydas, Cleveland, Ohio, 1941, p. 146–147.

⁶⁴ A. J. Daubaras, *Adomas Mickevychia (1798–1855): jo gyvenimas, raštai ir darbai*, Plymouth, Pa., 1902, p. 4.

⁶⁵ Ten pat, p. 7–8.

⁶⁶ Ten pat, p. 37.

nors ir svetimoje kalboje, kelią į ateitį. Gal tėvynės mylėtojai išvers ir išleis jas mūsų kalboje, kad būtų daugumai suprantamos.⁶⁷

Tačiau ano meto mūsų socialistinėje spaudoje daugiau vertimų iš Mickevičiaus neaptinkame. Tai suprantama, nes toji spauda buvo negausi ir jai buvo daug kitų aktualesnių klausimų, kaip Mickevičiaus veikalų vertimai.

XI

Su XX amžiumi prasideda lietuvių tautai naujas svarbus laikotarpis. XIX a. tautinis atgimimas subrandino tautą ir paskatino ją pasijusti stipria. Tą jausmą itin kėlė iškovotas spaudos draudimo panaikinimas, o ryškus tautos pasitikėjimo savo jėgomis ženklas buvo toks gausus dalyvių 1905 m. Didysis Vilniaus seimas, drąsiai pareikalavęs iš rusų valdžios Lietuvai autonomijos. Panašus didelis kūrybinis pakilimas pasireiškė ne tik politinėje srityje, bet ir visame kultūriniame lietuvių gyvenime. Ir čia nestinga platesnių užsimojimų. Ryžtingai panorėta pasivyti kultūriniu atžvilgiu kitas tautas, nuo kurių buvo tiek atsilikta dėl nepalankių visuomeninių ir politinių sąlygų, ilgai slėgusių lietuvių tautą. Suprantama, kad tos naujosios linkmės turėjo paveikti ir literatūrą. Talentingi ir literatūriškai išsilavinę jaunosios kartos rašytojai, nesitenkindami gana elementaria mūsų senesniąja literatūra, kai kieno liaudies skaitymėliais pavadinama, susirūpino kelti ją į kitų kultūringųjų tautų lygį. Be to, literatūrai skiriami nauji pagrindiniai uždaviniai: jau ne patriotinis tautos žadinimas ar juoba liaudies švietimas, o visų pirma – meno kūryba. „Gaminkite mums tokių dailės veikalų, kurie duotų vien aistetikos pasigėrėjimo“,⁶⁸ – kreiptasi į rašytojus mūsų pirmajame grynai literatūriniame žurnale *Vaivorykštė*.

Tos naujosios mintys atsiliepė ir mūsų santykiams su Mickevičiaus kūryba. Tiesa, ir tada dar tebevyravo tradicinė mūsų patriotų pažiūra į Mickevičių, kurią, pvz., reiškė žymusis ano meto mūsų publicistas Antanas Smetona:

...Mickevičiaus, Norbuto ir kitų Lietuvos bajorų lietuviai, žinoma, neatsisakys, nes negalės išmesti jų iš savo istorijos. Ar jų raštai pirma nežadino ir dabar nežadina mūsų iš miego? Ar nerodo jie lietuviams jų prakilnios senovės? Niekas gražiau nėra jos apdainavęs, kaip Mickevičius savo „Konrade Valenrode“ ar „Gražinoje“.⁶⁹

Betgi ne vieną iš mūsų naujųjų rašytojų tada jau traukė nebe tiek Mickevičiaus raštų lietuviškumas, kiek jų meninė vertė. Štai Motiejus Gustaitis (1870–1927), didelės estetinės kultūros poetas, susidomi ne *Konradu Valenrodu* ar *Gražina*, prie kurių taip linko mūsų senesniosios kartos vertėjai, o *Krymo sonetais*, apie juos rašo Friburgo universitetui disertaciją, kurią lietuviškai išverstą spausdino *Draugijoje* ir *Vaivorykštėje*. Dar *Tėvynės sarge* išspausdinęs pirmojo soneto („Akermano stepai“)⁷⁰, o paskiau *Draugijoje* keturių pirmųjų⁷¹ ir keturioliktojo soneto⁷² vertimus, Gustaitis 1909 m. visų *Krymo sonetų* vertimą drauge su lenkiškais originalais išleido dailia knygele. Kas jam buvo svarbiausia tuose sonetuose, rodo šie jo prakalbos žodžiai:

Vienas iš poetiškiausių A. Mickevičiaus veikalų yra Krymo Sonetai. Jau patsai tų Sonetų išsiplėtimas visose Europos literatūrose ir daugybė prilankiųjų jiems recenzijų išvirs liudija aukštą anų aistetikos vertę. Tai visuotinajai simpatijai atliepia pasiganėdinimo jausmas, kurisai skaitytoją žavi, kaip kitados taip ir šiandien. Kame gi tvyro ypatingas šių Sonetų grožis? Grožis yra ne kas kita, kaip pavienių dalių bei narių harmoniška sandermė. Tokią harmoniją turi Krymo Sonetai.

⁶⁷ Ten pat, p. 40.

⁶⁸ *Vaivorykštė*, 1913, nr. 1, p. 204.

⁶⁹ *Viltis*, 1910, nr. 51; žr. *Smetonos raštai*, t. IV, Kaunas, 1930, p. 183.

⁷⁰ *Tėvynės sargas*, 1903, nr. 11/12.

⁷¹ *Draugija*, 1907, nr. 9.

⁷² *Draugija*, 1907, nr. 11.

Vis dėlto iš Gustaičio vertimų dvelkia jo galvotinis estetizmas, toks priešingas aistriam Mickevičiaus jausmingumui.

Kiti Gustaičio vertimai: „Giesmė jaunystei“⁷³, „Farys“⁷⁴, „Vienumai“ (Mickevičiaus „Do samotności“)⁷⁵, *Vėlinės. Dalis II* (1926). Vertė Gustaitis ir *Vėlinių* III dalį (ne viso vertimo mašinraštis buvo Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekoje). Dar primintinas Gustaičio sonetas „Bachčisarai“⁷⁶, parašytas Mickevičiaus *Krymo sonetų* įtakoje (yra net to paties pavadinimo Mickevičiaus sonetas).

Be Gustaičio, naujų vertimų iš Mickevičiaus anuo prieškariniu laikotarpiu nedaug terandame mūsų spaudoje: Kleopas Jurgelionis išvertė IV Krymo sonetą „Audra“⁷⁷, Kostas Stiklius *Pono Tado* pradžios 15 eilučių⁷⁸, Konstantinas Šakenis – „Švitezytė“⁷⁹, Jurgis Milančius (?) – „Neris“⁸⁰, Adomas Juodasai (Ląstas) – „Nemunui“⁸¹, Paporonis (Antanas Šmulkštys) – „Vaikelių malda“ („Powrót taty“)⁸², Karolis Vairas (Račkauskas) – „Vado mirtis“⁸³, Jonas Boleslovas Smelstorius – tris ištraukas iš *Pono Tado* ir kelius smulkesnius dalykus⁸⁴. Žinoma, periodikoje susirastų turbūt ir daugiau vertimų. Visa tai tik smulkesnieji dalykai. Keli stambesni vertimai buvo perspausdinti iš senesniųjų, būtent, jau pirma minėtieji Kudirkos (jo raštuose), Dagilio (jo *Lietuviškų šiupinių* antrosiose laidose) ir Ziliaus (Jono Jonilos *Veikaluose, veikalėliuose*).

XII

Jaunoji XX a. mūsų menininkų ir rašytojų karta suprato, kad jų įnašas į pasaulinį kultūros lobyną bus tik tada vertingas, jei jie sugebės duoti ką nors naujo, dar kitų neišsakyto. Tad kelta reikalas išugdyti originalų tautinį stilių ir meno kūrinį išreikšti tai, kas būdinga lietuvių tautos dvasiai. Gyvas ir impulsyvus Vaižgantas, ne be reikalo visuomenės nuotaikos barometru pavadintas, tuos naujuosius reikalavimus gražiai suformulavo savo sveikinamojoje kalboje estų teatro atidarymo iškilmėse Taline 1923 m.:

Pabaltijos aiščių tautos ir seniau kai ką davė civilizuojamam pasauliui – gintarą. Juo puošdavosi savo sostus Rymo ir Bizantijos imperatoriai. Šiandieną gintaro mes veik jau nebeduodame. Ir pats jis atpigo. Bet galime ir vėl pradėti duoti, tik jau kur kas brangesnių daiktų – savotiškų tautinių dvasių apsireikškimus literatūroje ir menuose: pasakoje, dainoje, muzikoje, architektūroje ir kt. Tai jau nebe gintarai, bet grynai perlai.⁸⁵

Bene ryškiausias tokių siekimų vaisius mūsų literatūroje buvo Krėvės *Dainavos šalies senų žmonių* padavimai.

Pastangos giliau pažvelgti į tautos dvasią ir duoti lietuvių literatūrai ryškų tautinį atspalvį vėlgi ir pažiūroms į Mickevičių atsiliepė: Mickevičius esąs lietuviams svarbus ir artimas visų pirma ne dėl to, kad gražiai aprašinėjo Lietuvą ir jos istoriją, o dėl to, kad jo kūryboje esanti išreikšta lietuvių tautos dvasia.

Gana plačiai pasisakė tuo klausimu Marija Pečkauskaitė savo straipsnyje „Mintys apie daile“.⁸⁶

⁷³ *Ateitis*, 1911, nr. 3.

⁷⁴ *Vaivorykštė*, 1913, nr. 3.

⁷⁵ *Draugija*, 1922, nr. 5/6.

⁷⁶ *Draugija*, 1908, nr. 24.

⁷⁷ *Lietuvių laikraštis*, 1904, nr. 2.

⁷⁸ K. Stiklelis, *Lietuva, tėvyne mano*, Tilžė, 1907.

⁷⁹ *Viltis*, 1909, nr. 109.

⁸⁰ *Lietuvos Žvaigždutė, parinko ir sutajse Jurgis Dzukelis*, Vilnius, 1908. Neaišku, ar tai naujas Milančiaus, ar kieno nors senas vertimas.

⁸¹ *Aušrinė*, 1910, nr. 6.

⁸² *Vaivorykštė*, 1913, nr. 1.

⁸³ *Tėvynė*, 1909, nr. 1 ir jo rinkinyje *Eilėmis ir proza*, Chicago, Ill., 1909.

⁸⁴ *Sielos balsai: Eilės, dainos ir baladės*, So. Boston, 1913.

⁸⁵ Vaižgantas, *Aplink Baltiją*, Vilnius, 1919, p. 60.

⁸⁶ *Viltis*, 1910, nr. 64–67.

Savo raštuose atskleidusi ramų, dvasinės pusiausvyros išlygintą ir švelnios melancholijos nuspalvintą būdą, Pečkauskaitė ramybę ir saiką iškėlė kaip pagrindinius lietuvių būdo bruožus. Tas lietuviškąsias savybes Pečkauskaitė randa atsispindėjusias ir Mickevičiaus kūryboje; ir tai ne tik tuose veikaluose, kur vaizduojama Lietuva, bet, pvz., ir *Krymo sonetuose*, kurių pats turinys esąs mums svetimas. Bet leiskime kalbėti pačiai autorei:

...tautos siela tikriausiai apsireiškia dailėje. [...] Tautiškumas tai lyg kokia žymė, išspausta ant veikalo, visai nežiūrint to, ką tas veikalas vaidina. Tai kažikas, kas yra tik tos tautos dvasioje, o jokioj kitoj nėra. Mūsų tautiško artisto veikale mūsų dvasia atras kažką gimtinį ir kolorite, ir piešime, ir idėjoje. Lietuviška dvasia turi apkvėpti visą veikalą [...]. Kokia gi yra ta mūsų tautos dvasia? [...] matau didelį panašumą į mūsų gamtą. [...] Prisižiūrėkime mūsų gamtai. Nėra joje tų kalnų milžinų, debesius draskančių, didelių, galingų, prieš kurių majestotą žmogus nusizemina ir ant veido puola; nėra tamsių bedugnių, paslaptinių ir baisių, prie kurių drebėdamas artinasi žmogus, nedrįsdamas pažvelgti į jų gelmes; nėra nei tų bekraščių, beribių lygumų – daubų, kur žmogaus akis nesuranda kliūties ir, nieko nevaržoma, rodos, apima visą pasaulį; nei galingų upių, griaunančių visus pylimus ir užtvankas. Mūsų gamta – tai ramybė ir saikas. Jokio milžiniškumo, jokio smarkumo, jokio perdėjimo, jokios kraštenybės. Nei labai šaukiančių varšų, nei per šviesių saulės spindulių, nei oro kataklizmų, nei augmenų turtingumo ir per didelio jų tarpimo: vienu žodžiu – nieko labai, nieko per daug. Ir viskas tarsi uždengta plonu lengvučiu, balsvai pilku ūku. Štai mūsų gamta. Tą pat galima pasakyti ir apie lietuvių būdą; ramybė ir saikas. Jokio smarkumo, jokių labai stiprių geidulių, jokios pozos.

Tik tenemano kas, kad, taip sakydama, tvirtinu, būk lietuviai nemoka giliai jausti. Visai ne. Lietuvis jaučia giliai, tik patylomis. Jei jis nuliūdęs ir nelaimingas, tai nešauks visam pasauliui apie savo vargus, nesidraskys, plaukų sau neraus ir rankų nelaužys; jei linksmas – tai nepasileis džiaugties taip, kad žemė drebėtų ir kibirkštys iš akių birtų. Jis ir džiaugiasi, ir verkia, ir myli, ir neapkenčia ramiai. Jis tarsi į viską žiuri iš aukšto, taip sakant, sub specie aeternitatis*. O tas, kurs taip žiūri, žinoma, aiškiai mato, kad čia nėra ko nei labai nusiminti, nei per daug džiaugties, nes visas pasaulis ir žmogus su visais savo jausmais ir geismais yra tik menki, nykstantieji šešėliai. Nuo tos pasaulėžvalgos paeina rezignacija, kuri lyg tas mūsų laukų balsvas ūkas – apsupa lietuvių dvasią [...].

Kadangi mūsų dailė dar tokia jaunutė ir artistų turime dar taip nedaug, tai sunku spręsti, kaip apsireikš ta mūsų dvasia dailėje. Bet yra vienas tipiškas lietuvių dvasios išreiškėjas, nors visiškai savuoju jį pavadinti ir neturime teisės. Tas išreiškėjas – tai Mickevičius. Ar jis ima siužetą iš lietuvių gyvenimo kaip „Valenrode“, „Gražinoj“ ir poemoje „Pan Tadeusz“, ar visai svetimus, kaip „Firyš“, ar tai savo lyriškose eilėse, – visur yra kiaurai lietuviškas. Visuose jo veikaluose randame tas ypatybes, kurias bandydama aptarti lietuvių dvasią nurodžiau kaipo tos dvasios svarbiausias žymes. Taigi niekur nieko efektui, jokios pozos, jokio žodžių užimo; viskas, rodos, išreikšta taip paprastai, taip nedaugeliu žodžių. Ir nežiūrint to, kokia jausmų gylė, kokia neapsakoma išreiškimo pajėga!.. [...] norėčiau pabandyti parodyti nors trumpai tas tautiškos dvasios žymes Mickevičiaus poezijoje. Tam tikslui imsiu ne „Valenrodą“, ne „Gražiną“ ir ne kitus veikalus su lietuvišku turiniu. Paimsiu „Krymo sonetus“. Turinys visai mums svetimas. Kaipgi čia gali, rodos, apsireikšti tautiškumas? O vis dėlto apsireiškia. Iš tų svetimų mums reginių, iš tų orientališkų paveikslų žiūri artima, sava lietuviška poeto siela. Štai, pavyzdžiui, XV sonetas:

Pasimelsk, leisk pavadj, atsigręžk, varguoli,
Čia jojiks arklio kojoms skiria savo protą.
Bingus arklys! Matai, kaip žvalgo skrodės plotą?
Klaupia, kilst! Išsitiesęs davė tonpus šuolį. – Ir kabo.

– Pasimelsk, leisk pavadj, atsigręžk! – Kaip tai lietuviška! Rezignacija, pasidavimas likimui, atsidavimas Dievo valiai. Taip tegali pasakyti tiktai lietuvis. Nekenčia jis frazų, nieiško efekto. Esu tikra, kad tikras lenkas, sakysime, niekadods taip neparašytų. Jis pasakytų nieko nebijąs, drąsiai žiūrįs pavojui į akis ir jį nuveiksiąs. Ypač lietuviškas yra dar to pat soneto galas:

Mirza, aš dirstelėjau! Per pasaulio skylę
Mačiau... miręs apreikšiu, ką esmi regėjęs.
Žmonių kalba negali tatai išgiedoti.

Be galo lietuviškas yra čia tas užtylėjimas aukščiausio intempimo valandoje, tas pasakymas, kad žodžiai negali išreikšti to, ką dainius yra regėjęs. Ir jei vėl lyginsime lietuvių su lenku, tai turėsime pripažinti, kad lenkas čia niekadods nenutylėtų. Jis aprašytų gal labai gražiai ir graudingai, ką jis ten yra regėjęs. Lietuvis gi – tyli.

* *Sub specie aeternitatis* (lot.) – amžinybės požiūriu. (Red.)

Pečkauskaitė psichologiškai bandė spręsti Mickevičiaus lietuviškumo problemą, o Stasys Šalkauskis perkėlė ją istoriosofinën plotmën. Savo veikaluose *Sur les confins de deux mondes* (Dviejų pasaulių paribų, 1919) ir *Lietuvių tauta ir jos ugdymas* (1938) Šalkauskis këlë mintį, kad lietuvių tauta, būdama dviejų skirtingų pasaulių (pasyviųjų Rytų, gyvenančių visų pirma instinktu, jausmu, fantazija, intuicija, – ir aktyviųjų Vakarų, besistengiančių gyvenimą tvarkyti protu ir valia⁸⁷) sankryžoje, turinti savo kultūroje derinti rytietiškuosius ir vakarietiškuosius pradus. Pirmuoju lietuvių kultūros laikotarpiu (ligi 1569) pasireiškusi rytietiškųjų pradų persvara. Tai tezė. Antruoju laikotarpiu (1569–1883) su lenkų įtaka išskylanti vakarietiškiųjų pradų persvara. Tai antitezė. Nuo tautinio atgimimo laikų (maždaug nuo *Aušros* laikų) prasidedąs naujas laikotarpis – abiejų pradų sintezė. Tos naujosios galdynės ryškiaisiais atstovais nurodydamas Mikalojų Konstantiną Čiurlionį, Vydūną ir kt., antrosios galdynės būdingiausiu reiškëju Šalkauskis laiko Adomą Mickevičių: „Mickevičius, kurio genijus yra iš tikrųjų lietuviškosios dvasios žiedas, yra iki šiai dienai skaidriausioji žvaigždė jų civilizacijoje.“⁸⁸

Karštai këlë Mickevičiaus svarbą lietuviams Juozapas Albinas Herbačiauskas (1876–1944), kuris savo triukšmingo ir pilno paradoksinių sugretinimų stiliaus rašiniuose ne kartą aštriai ir taikliai paliesdavo svarbias mūsų literatūros ir visuomenės gyvenimo problemas. Savo straipsnyje „Kova prieš Adomo Mickevičiaus genijaus diktatūrą“⁸⁹ Herbačiauskas su įprastiniu temperamentingumu (tačiau skaitytojus daugiau sudominančiu negu įtikinančiu) kelia ne tiek psichologinį ar istoriosofinį, kiek savotišką politinį mickevičinės problemos mūsų atžvilgį. Jis piktnas ir ironizuoja:

Nemalonu ir koku aiškinti Lietuvos jaunajai kartai, kad A. Mickevičius savo kūrybos dvasia, savo būdu ir charakteriu artimesnis mums (buvo ir bus), negu lenkams. Reikia būti visišku ignorantu, reikia nežinoti mūsų tautos psichologijos, kad tos teisybės nenorėti suprasti.

Toliau rašo:

Lenkas Massonius [...] išaiškino, kad Mickevičius suskaldė lenkų sielą, įnešdamas į Lenkijos kultūrą Lietuvos dvasią! Lenkai pripažįsta Mickevičių lietuviu⁹⁰, tik mūsų inteligentijos dauguma (gal klystu?) kratosi nuo jo! Tikras

⁸⁷ Plg. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*, Kaunas, 1938, p. 19.

⁸⁸ Ten pat, p. 39.

⁸⁹ *Gaisai*, 1930, nr. 4 ir 5.

⁹⁰ Lenkų filosofas Marinas Massonius savo straipsnyje „Rozdwojenie myśli polskiej“ (*W naszych sprawach*, t. 3, Warszawa, 1902) nurodinėjo, kad lietuviškasis pradus, kuris lenkų kultūros istorijoje ilgą laiką nuo pat unijos buvęs pasyvus bei nekūrybingas, XIX a. pradžios romantizmo galdynėje taip iškilęs, kad turėjęs esmingos įtakos lenkų kultūrai, netgi nulėmęs pačios lenkų dvasios pakitėjimą. Mickevičius ir buvęs svarbiausias to lietuviškojo prado reiškëjas.

Kad nagrinėjant Lietuvos lenkiškai rašiusių autorių kūrybą reikia nepamiršti jų skirtingo nuo lenkų etninio pagrindo, priminė ir Marjanas Zdziechowski (Zdziechovskis), buvęs Vilniaus universiteto rektorius, savo knygelėje apie Liudą Kondratavičių (1924). Tą pačią mintį dėstė ir lenkų literatūros istorikas Gabrielis Korbutas savo straipsnyje „Regionalizm Mickiewiczza“ (*Szkice i drobiazgi historyczno-literackie*, Warszawa, 1935). Lenkų romantizmo lopšys buvusi ne tikroji Lenkija, o Lietuva, t. y. Didžiąjai Lietuvos Kunigaikštijai priklausę kraštai. Svarbieji lenkų romantizmo atstovai buvę vadinamieji „lietuviai“ ir „ukrainiečiai“: Mickevičius, Zaleskis, Malčeskis, Goščinskis, Slovackis. Grynai lenkiškas tai buvęs pseudoklasicizmas. Toks Kozmianas ar Sniadeckis smarkiai puolė romantizmą todėl, kad impulsyvų jausmingumą, įsibėgėjusią vaizduotę jie laikė lenkų dvasiai svetima ir žalinga. Kozmianas nemėgęs, netgi tiesiog neapkentęs Mickevičiaus, nes jutęs jo kūryboje kažką svetima tikram lenkiškumui – jo „lietuviškumą“. Ne mažiau aistringai puolęs ir Mickevičius Varšuvos recenzentus ir kritikus, jusdamas kaip „lietuvis“ savo skirtingumą nuo „mozūrų“. Mickevičius juk buvo kilęs ne iš ateivių lenkų giminės, o iš vietinės lietuviškai gudiškos bajorijos, kuri kad ir iš seno sulenkėjusi, t. y. priėmusi lenkų kultūrą ir kalbą, savo psichiką išlaikiusi savą, skirtingą, „lietuvišką“ – panašiai kaip bretonų ar provansalų rašytojai prancūzų literatūroje. Mickevičius buvęs charakteringas Lietuvos bajorijos atstovas, kurią antropologiškai apibūdino Julianas Talko-Hryniewiczus (Hryniewiczus). Nebuvęs Mickevičius tikro lenko tipas nei fiziškai, nei psichiškai. Tą savo lietuviškumą Mickevičius buvęs aiškiai įsisąmoninęs, tad Mickevičių giminės neskyręs prie vadinamosios „Dobrinės“ ar mozūrų bajorijos (kaip matyti kad ir iš *Pono Tado*), o kaip tik mėgęs remtis Motiejum Strijkovskiu, kuris savo Lietuvos kronikoje Mickevičius yra suminėjęs tarp Lietuvos bajorų. Mickevičius visada lietuviu vadinęsis, savąją „Lietuvą“ aistringai buvęs pamilęs. Jam „Lenkija“ buvusi abstrakcija, idealas, kuris egzistavęs tik svajonėse. Tikrosios Lenkijos jis nepažinęs ir nesiilgėjęs, o tik konkrečiąją Lietuvą mylėjęs. Ją ir apdainavęs savo veikaluose. Tik ištyrus Lietuvos bajoriją busią galima suprasti ir tiksliau apibūdinti individualią Mickevičiaus psichiką. Esą nuostabu, kad Mickevičiaus biografai net nebandę nušviesti jo psichikos iš etninio požiūrio. Svarstydami apie Mickevičiaus psichiką turime atsiminti, kad jis buvęs „gente Lithuanus“, o tik „natione Polonus“. „Ir tai teikia lenkų kultūrai garbės, – baigia straipsnį Korbutas, – kad mokėjo taip asimiliuoti svetimus rasinius

kuriozas! Kad A. Mickevičius rašė tik lenkiškai ir tik Lenkiją garbino! Menkas argumentas jį neigti! Lenkija Mickevičius labai keistai apibūdino, kaipo trijų tautų federaciją! Jis gerbė ir Lietuvos, ir Ukrainos nepriklausomybės teises (prašau: skaitykit kun. Petro („Vėlinės“) žodžius: „na trzech stoi koronach, a sam bez korony“ [ant trijų karūnų stovi, o pats be karūnos]! A. Mickevičiaus Lenkija – tai ne lenkų supremacija – imperializmas (dabartinė Lenkija) – anaipatol! Tai trijų tautų laisva geravalė brolybė! Mickevičiaus Lenkija neįžeidžia Lietuvos garbės!.. Garsus Conrad'as (Korzeniovskis) rašė tik angliškai, tačiau jis pats save laikė lenku. Anglai tuo nepasipiktino... Jeigu A. Mickevičius ne lietuvis, tai ne lietuviai ir Milošas, ir Baltrušaitis! [...] Byronas, Anglijos lordas, kovojo už Graikijos nepriklausomybę (kaip tuo pačiu laiku Mickevičius kovojo už Lenkijos nepriklausomybę). Ar už tai galima vadinti Byroną graiku? Anaipatol! A. Mickevičiaus pasaulėžiūra prieinamesnė lietuviams negu gryniems lenkams (mozūrams). Lenkų endekai [t. y. nacionalistai demokratai] priėmė Dmovskio pasaulėžiūrą (tautinį egoizmą); Mickevičius jiems svetimas (altruistas jis!). A. Mickevičiaus kūryba – tai mūsų tautinės idėjos šaltinis!.. Sulietuvinkim A. Mickevičių, o mūsų tautinė idėja veikia susikurs. A. Mickevičius – Lietuvos žemės Prometėjus! [...] Be Mickevičiaus kūrybos mes akli! Mūsų garbingus veteranus išauklėjo Mickevičius ir jie mokėjo mylėti tėvynę. O tie, kuriuos išauklėjo Dostojevskio „Biesy“, nihilizuoja mūsų kultūros darbą, mūsų nepriklausomybės idėją. Mickevičius nė vieno lietuvių nenutautino (Kudirka, Čiurlionis liudija). Dostojevskis daug lietuvių užnuodijo.

Mintis apie dvasinį Mickevičiaus artimumą lietuviams plačiai prigijo ir dažnai buvo kartojama be kokių nors įrodinėjimų kaip savaime suprantamas dalykas. Sakysime, toks Dobilas (Julijonas Lindė), kuris savo psichologiniame 1905 m. revoliucijos romane *Blūdas* sprendė lietuviškojo charakterio problemą, viename savo straipsnyje teigė apie Mickevičių, kad jis „iškelia lietuvių dvasią iki tų aukštybių, kad kažin ar bepasiseks kada kokiam mūsų genijui jį šiuo atžvilgiu pralenkti“.⁹¹ Arba štai recenzuojant Mykolo Biržiškos sudarytą Mickevičiaus raštų antologiją tvirtinama, kad „svarbiausias dalykas, tai jo [t. y. Mickevičiaus] gryniausioji lietuvių siela, kuri apsireiškia kuone visose jo dainose. Tai verčia mus laikyti jį savo poetu ir, be abejo, didžiausiu. Juk ne viena kalba žmogaus tautybę nustato.“⁹²

XIII

Po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvai išsikovojus nepriklausomybę ir galint jau laisvai tvarkyti savąsias mokyklas, Mickevičiaus raštai buvo įtraukti mokslo programon. Savo vadovylyje Mykolas Biržiška, didelis Mickevičiaus kūrybos gerbėjas, palyginti plačiai rašė apie Mickevičių. Jo „kūriniai kalbos atžvilgiu yra, žinoma, lenkų literatūros veikalai, bet savo turiniu, kilme ir mūsų tautos sielos supratimu jie yra mūsų tautos ir krašto padarai, kurie kilniausiai iškelia aikštėn Lietuvos šviesuomenės meilę savo praeičiai ir kraštui“.⁹³

Vis mažiau kam bemokant Lietuvoje lenkiškai, Biržiška pasirūpino išleisti lietuviškųjų vertimų antologiją *Iš Mickevičiaus raštų* (1919, 2-as leid. 1927). Įdėjęs Dagilio, Kudirkos, Armino ir kt. senesnius vertimus, Biržiška kai kuriuos trūkstantus dalykus išsivertė pats: baladę „Romantiškumas“ (tik 1927 m. leid.), eilėraštį „Mano paminklas“ (1927) ir kelias ištraukas iš *Vėlinių*: Konrado improvizaciją, kun. Petro regėjimą, I dalies fragmentą ir iš III dalies priedo: „Kelią Rusijon“ ir „Draugams maskoliams“. Antrojo leidimo svarbiausias papildymas buvo *Pono Tado* ištraukos. Mat 1924 m. lietuvių raštija pagaliau susilaukė net dviejų iš karto *Pono Tado* vertimų: Konstantino Sakenio ir Antano Valaičio.

Iš kitų vertimų, be pirmiau jau minėtos Gustaičio *Vėlinių* II dalies, spaudoje tepasirodė mažesniųjų dalykų vertimai; jų tarpe: V. Bekaukio „Varpeliai ir varpas“⁹⁴, Fausto Kiršos „Baidarai“⁹⁵, Dano

pradus, kad paturtino jie tą kultūrą, o rasiškai svetimos asmenybės tapo lenkais.“

⁹¹ *Lietuvos aidas*, 1932, nr. 87.

⁹² *Knygos*, 1922, nr. 1.

⁹³ *Mūsų raštų istorija*, d. I, 2-as leid., p. 47.

⁹⁴ *Lietuvos kelias* (Vilnius), 1924, nr. 25.

⁹⁵ *Baras*, 1925, nr. 1.

Pumpučio „Kur vandenys platūs“ („Nad wodą wielką i czystą“)⁹⁶ ir kt. Paminėtina viena įdomi smulkmena. *Literatūros naujienose* (1936, nr. 9) buvo paskelbtas literatūrinis konkursas, kur reikėjo įspėti vieno anonimiškai išspausdinto eilėraščio autorių: tai buvo Kazio Binkio verstas Mickevičiaus eilėraštis „Alpèse“ („Do ***. Na Alpach w Spluegen“).

Po Antrojo pasaulinio karo Lietuvoje yra taip pat pasirodę naujų vertimų, iš kurių paminėsime Vinco Mykolaičio-Putino *Konrado Valenrodo* vertimą, perspausdintą Amerikoje 1953 m.

XIV

Malonūs patriotiniams jausmams Lietuvos ir jos istorijos vaizdai Mickevičiaus raštuose mintis apie jo veikaluose išreikštą lietuvių tautos dvasią, ilgametę pagarbos Mickevičiaus vardui tradicija, gana gausūs Mickevičiaus raštų vertimai ir straipsniai apie jį (kai kurios būdingos antraštės: „Mickevičiaus lietuviškumas“, „Kas riša Mickevičių su Lietuva“ ir t. t.), Mickevičiaus kūrybos įtraukimas į mokyklų programas – visa tai padarė Mickevičiaus vardą plačiai žinomą mūsų visuomenėje. Savotiškas Mickevičiaus įtakos ženklas – tai paplitę mūsų Živilės ir ypač Gražinos vardai. Dažnas (gal net daugumas) juos laiko tikrai senoviškais lietuviškais vardais, pamiršdami ar net ir visai nežinodami, kad Mickevičius tuos vardus ne tik vartojo savo veikaluose, bet kad jis pats juos ir sugalvojo. Živilės vardą Mickevičius gal bus sudaręs pagal kronisto Motiejaus Strijkovskio minimą lietuvių dievaitės Zizilės vardą, o Gražina pakeitė ankstyvesniųjų poemos redakcijų Kariną.

Betgi nežiūrint to didelio Mickevičiaus vardo išgarsėjimo Lietuvoje, jo raštų tiesioginė įtaka lietuvių literatūrai, ypač naujajai, yra nereikšminga. Be *Anykščių šilelio*, dar XIX a. viduryje rašyto, nerasime turbūt nė vieno tikrai žymaus lietuvių literatūros veikalo, kuris būtų ryškiai paveiktas Mickevičiaus kūrybos. Mickevičius tai lyg tas gerbiamas klasikas, kurio vardas gerai visiems žinomas ir dažnai minimas, kurio raštai nagrinėjami mokyklose, bet iš kurio nebesimokoma kuriant naująją literatūrą. Aukščiau cituotasis Herbačiauskas piktinosi, kad lietuvių inteligentija kratosi, anot jo, Mickevičiaus. Griežtai paneigė Mickevičiaus svarbą mums Jonas Aistis (tada dar Jonas Kossu-Aleksandravičius) savo straipsnyje „Cztery kroki wolnej Litwy“ (Keturi laisvosios Lietuvos žingsniai), kuris buvo išspausdintas Lietuvai skirtame lenkų literatūrinio laikraščio *Wiadomości Literackie* numeryje. Pateikiame būdingesnes straipsnio ištraukas:

Mickevičius pateko į mūsų literatūrą taip, kaip kartais patenka raštas ne ten, kur reikia, kanceliarijon; ateis revizijos laikas ir jį išsiųsime su pirma proga. Aiškinta mums mokyklose, kad Mickevičius gyveno Lietuvoje ir rašė apie ją; betgi Lietuvoje buvo gyvenęs ir Honore de Balzac, o nerašė tik todėl, kad sirgo. Naudojamės svetimais vardais, tuo tarpu kai nėra reikalingas mums nei Mickevičius, nei Baltrušaitis. Baltrušaitis tiek, kiek rašė rusiškai. Turime gi Donelaitį, Valančių, Krėvę, Maironį, Binkį [...]. Kai dėl Mickevičiaus – apsirikome, nes jis parašė: „Lietuva, tėvyne mano“. Nežinojome, kad tai tik poetinė figūra ir nieko daugiau. Jeigu gi Lietuva būtų buvus jo tėvyne – būtų vaikščiojęs dzūkų klumpėmis, perkeliavęs Lietuvą išilgai Nemuno ir likęs rankraščiuose kaip Donelaitis – betgi būtų buvęs savas. [...] Bajoriškos kultūros neturėjome [...] Mūsų tauta pabudo be bajorijos. Per tuos keturius šimtus metų augome ir sukūrėme ką ne ką. Kas yra, tas yra, – galbūt svetimai akiai maža, – bet mums atrodo daug. Mūsų kultūros gija gal plona, gal neturtinga, bet padaryta mūsų rankomis. Niekieno neprašome malonės, niekam nesame skolingi padėkos. [...] Jeigu kada savo literatūroje skaitote [čia Aistis kreipiasi į lenkus] apie lietuvį, atvaizduotą su didžiausiu gal saldumu, – nemanykite, kad taip iš tikrųjų yra. Jis nėra net panašus. Gal tai mūsų bajorija, kuri svetimos kultūros dėka neteko charakteringųjų tautos daugumos bruožų, gal malajai – bet tai ne mes. Nedarome dėl to priekaišto tiems gerbiamiems rašytojams, nes jie negalėjo būti kitoki: išaugo svetimoje kultūroje ir lietuviu neperprato. Negalėjo priėti prie lietuviškos dvasios, nuo kurios juos skyrė aplinka, skyrė tabu. [...] Lietuvis atrodė jiems kažkas nepaprasto, bet kas gi būtent – nežinojo; nesuprato lietuviu ir nepajautė jo... Tokia buvo laiko dvasia: atkurti ką neįprasto. Lietuva tokia kaip tik ir buvo: turėjo gražią praeitį, bet neturėjo „dabarties“. Analogiškai žiūrėjo Byronas į Graikiją, kuri irgi turėjo praeitį, bet neturėjo dabarties. Buvo tai bendra laiko dvasia – romantizmas. Ir tikėkite, kad Mickevičiaus „Lietuva, tėvyne mano...“ yra tokia pat frazė, kaip „Ich bin in Arkadien geboren“ įvairių Michelių, nors jie buvo gimę ne Arkadijoje, o Bavarijoje ar kur nors prie senojo

⁹⁶ *Vilniaus balsas*, 1940, nr. 29.

Reino. Ką gi – malonu, kad Mickevičiui Lietuva buvo ta pasakiškoji Arkadija. [...] Ir reikia pabrėžti, kad Mickevičius mums mažiau artimas kaip kiti lenkų rašytojai, kurie apie Lietuvą visai nėra rašę. Konradas, Gražina, tai tipai visai vakarietiški, net ne lenkiški. Ponas Tadas – mūsų bajoraitis, betgi lenkų kultūros. Jie mums tiek tėra suprantami, kiek koks nors prancūzų markizas ar arabų šeikas.⁹⁷

Būdinga, kad prieš tą griežtą pasisakymą Mickevičiaus lietuviškumą ėmėsi ginti lenkas. Vilniaus laikraštyje *Przegląd Wileński* Liudvikas Abramavičius (Abramowicz) išvedžiojo:

P. Kossu-Aleksandravičius skundžiasi Mickevičium, kad šis kūręs tipus lietuviškus tik pagal pavadinimą, kad Konradas Valenrodas, Gražina esą vakarietiški tipai, o Ponas Tadas esąs lenkiškos kultūros bajoras. Tačiau reikia atsiminti, jog tokia buvo laiko dvasia ir romantizmas visur buvo tolimas nuo realybės. Jei Mickevičius būtų ir lietuviškai rašęs, tai vis tiek turbūt Gražina maža tebutų turėjusi pagoniškos lietuvaitės bruožų. O jei „Pone Tade“ buvo vaizduojama lenkiškos kultūros bajorija, tai taip pat nėra Mickevičiaus kaltė, bet istorijos, kuri kaip tik tokius bajorus sukūrė. Galima būti Mickevičiaus įvedimo į lietuviškąjį Parnasą priešinininku dėl to, kad lenkiškai jis rašė, tačiau jokiū būdu ne dėl to, kad jis neva esąs buvęs svetimas Lietuvai. Tikrai maža bendra jis teturėjo su Lietuvos liaudimi, su etnografinė Lietuva. Bet Mickevičiaus laikų Lietuva apėmė plotus nuo Palangos ligi Pripetės, ir nebuvo tai frazė, bet nuoširdus tikėjimas, kad Mickevičius šaukė „Lietuva, mano tėvyne“. Lietuva – tai visų pirma istorinis geografinis plotas ir Mickevičius, apdainuodamas „miškingų kalvų ir žaliųjų lankų žemės“ grožybes, turėjo pilną teisę laikyti Lietuvą gimtiniu kraštu, savo tėvyne.⁹⁸

Buvo pacituoti du pasisakymai dėl Mickevičiaus ryšio su Lietuva. Jie tokie priešingi, nes tai dviejų skirtingų gadynių balsai. Pastarajame pasisakyme girdėti senosios, mickevičinės, nebesugrąžinamos, bet kai kam tebemiešos Lietuvos aidas, o pirmajame su kovingu ryškumu prabyla naujoji Lietuva, besibodinti lenkiškai bajoriška praeities kultūra ir su meile kelianti savo kad dar ir kuklius kultūrinius laimėjimus ir išdidžiai atsisakanti to, kuo reiktų dalytis su kitais („Niekieno neprašome malonės“, – rašė Aistis). Neginčytina, kad naujųjų laikų Lietuvai Mickevičius nebeturi tiek svarbos, kiek yra turėjęs mūsų senesniosioms kartoms; betgi taip pat neginčytina, kad rašytojas, taip ilgai žavėjęs savo raštais mūsų visuomenę, ne kartą net formavęs jos pažiūras, davęs jai ligi šiol mūsų tebegyvų literatūrinių personažų (pvz., Gražiną), taip mielai jos skaitytas (o ne vieno ir tebeskaitomas) ir daug kartų verstas lietuviškai, – nebūtų reikšmingai įėjęs mūsų kultūrinio ir apskritai visuomeninio gyvenimo istorijon.

[1955]

Vincas Maciūnas, *Rinkiniai raštai*: senoji Lietuvos literatūra, XIV knyga, sudarė Jonas Šlekys, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 220–243.

⁹⁷ *Wiadomości Literackie*, 1934, nr. 12.

⁹⁸ *Przegląd Wileński*, 1934, nr. 7/8.